

UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA RELIGIONISTIKY

**ZLATÉ FÓLIE – IKONOGRAFICKÁ A
NÁBOŽENSKÁ ANALÝZA**

Magisterská práce

Marianna Gorroňová

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Starý, Ph.D.

Praha 2011

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literárních a odborných zdrojů.

V Praze dne

Podpis _____

Obsah

Souhrn	5
Předmluva	6
Seznam příloh a tabulek	7
1) Úvod	8
1.1 Vliv Římské říše na germánské obyvatelstvo doby stěhování národů	10
1.2 Germánské zlato	11
1.3 Souhrn první kapitoly	12
2) Příklady zlatých předmětů s figurativními vzory a jejich vědecké interpretace	13
2.1/1 Brakteáty	13
2.1/2 Vědecké interpretace brakteátů	16
2.1/3 Interpretace dle ikonografie brakteátů	17
2.1/4 Interpretace brakteátů z hlediska jejich role v kultu	22
2.2 Příklady jiných předmětů z období stěhování národů až po dobu vikinskou	24
2.2/1 Fólie	26
2.2/2 Vědecké interpretace fólií	30
2.2/3 Interpretace dle ikonografie fólií	30
2.2/4 Interpretace fólií z hlediska jejich role v kultu	36
2.2/5 Fólie z Borgu a jejich vědecké interpretace	39
2.3 Souhrn druhé kapitoly	43
3) Komparace	44
3.1 Ikonografická komparace fólií z Borgu s jinými fóliemi	44
3.2 Komparace fólií s brakteáty a s medailony	50
3.3 Souhrn třetí kapitoly	52

4) Závěr	53
4.1 Shrnutí dosažených výsledků	53
4.2 Interpretace fólií	55
4.3 Souhrn čtvrté kapitoly a závěr	61
Seznam literatury	65

Souhrn

Tato práce se věnuje analýze ikonografických elementů na pěti zlatých fóliích, které vyobrazují dvě postavy, jež na sebe hledí z profilu. Fólie byly nalezeny v základech obytného domu z doby stěhování národů a rané doby vikinské v náčelnickém sídle Borg uprostřed Lofotského souostrovní v severním Norsku. Z důvodu této analýzy zde autorka představuje tři hlavní skupiny zlatých předmětů, a to zlaté brakteáty, zlaté fólie a jeden medailon. Na těchto předmětech je zobrazen pár postav a předměty byly nalezeny ve Skandinávii. Autorka zde uvádí kontext těchto nálezů, ikonografické prvky a vědecké interpretace jejich obsahu. Elementy na fóliích z Borgu jako typ fólie, vzhled očí, poloha muže a ženy, jejich oblečení a účes srovnává autorka s 91 fóliemi, které byly nalezeny na území Skandinávie, a také s brakteáty a jinými předměty zde uvedenými. Upozorňuje na částečnou shodu těchto elementů a u každé fólie z Borgu hledá její ikonografickou podstatu a funkci, jež konfrontuje s teoriemi o vlivu náboženství.

Jelikož fólie z Borgu postrádají atributy, autorka se domnívá, že se nejedná o všeobecné zobrazení božstev. Naopak má každá fólie svůj vlastní příběh, na nichž jsou zobrazeni lidé z běžného života. Soudě podle kontextu uložení fólií ve vztahu k domu v Borgu se může jednat o model náčelníka a jeho ženy, o dva milence, zasnubující se pár, dva přátele či příbuzné. Ve všech příkladech se oba podílí na společné činnosti, která byla důležitou součástí života v době od stěhování národů po ranou dobu vikinskou. Uložení fólií v kontextu domu může být pojímáno jakožto oběť pro dům a výraz toho, že se dům stává symbolem moci v oblasti. Dále mohly být fólie do země uschovány proto, aby se nezničily či nebyly v budoucnu zcizeny. Ať tak či onak, jednalo se o výjimečnou událost velkého významu, soudě podle toho, jak málo se jich našlo a z jak křehkého materiálu tyto vzácné předměty jsou.

Předmluva

Před třemi lety jsem odletěla pracovat jako dobrovolník do vikinského muzea ve městě Borg uprostřed Lofotského souostroví v severním Norsku. Téměř bez znalosti místního jazyka jsem strávila pět týdnů uprostřed pahorků, jezer a zátok Norského moře prací na každodenním běhu muzea a později i festivalu. Mimo četných nálezů základů malých domků a zboží dovezeného z Anglie či franské říše byla nalezena skupina zlatých předmětů – pět fólií vyobrazujících povětšinou muže a ženu, kteří na sebe hledí z profilu – které se nacházely v jedné z místností budovy z doby konce stěhování národů.

I mne tento nález zaujal a rozhodla jsem se jej více prozkoumat. Proto jsem loni jela do Osla, kde jsem sbírala literaturu nejen k těmto fóliím, ale i k fóliím všeobecně a také k zlatým brakteátům a obdobným nálezům s páry. Práce to byla časově náročná, ale díky atraktivnímu tématu motivující. Během ní jsem se rozhodla, že o fóliích z Borgu napíši svou magisterskou práci. Jedním z důvodů bylo také to, že se jedná o vcelku nový nález a jen velmi málo lidí se mu předtím věnovalo.

V souvislosti s touto prací bych chtěla srdečně poděkovat mému vedoucímu této práce, panu Dr. Jiřímu Starému, za jeho komentáře a inspirující motivaci. Dále bych také chtěla poděkovat svým dvěma přátelům Markétě Podolské a Petrovi Vinšovi, kteří mi pomáhali s překlady některých německých textů. Také jsem vděčná archeoložce Liise Rávná-Finbogové, že mi zaslala svou magisterskou práci o těchto fóliích a poskytla mi tak informace o jejích náhledech na ně, a akademičce Gro Steinslandové za vřelé uvítání v *Centru pokročilých studií* v Oslu, kde jsem měla možnost si s ní pohovořit o jejích výsledcích ve výzkumu fólií a utvořit si tak počáteční názor na tuto tematiku. V neposlední řadě také děkuji své matce Tamaře Gorroňové a své sestře Tereze Vorlové, které mě během psaní práce podporovaly a dodávaly sílu a energii. Doufám, že se záblesk z této síly odrazí i ve vás během čtení mé práce a děkuji vám.

Marianna Gorroňová

15. března 2011

Seznam příloh a tabulek

Příloha č. 1: Brakteát ze Söderby, Uppland, Švédsko	16
Příloha č. 2: Brakteáty z Aars, Aalborg, Dánsko.....	16
Příloha č. 3: Brakteáty z Kongsvadu, Præstø, Norsko.....	16
Příloha č. 4: Medailon z Inderøy, střední Norsko	25
Příloha č. 5: Stolička ze Søllestedu, Dánsko	25
Příloha č. 5: Mapa fólií ve Skandinávii	27
Příloha č. 6: Fólie č. 1 (oblý typ), Borg, Norsko	40
Příloha č. 7: Fólie č. 2 (ostrý typ), Borg, Norsko	40
Příloha č. 8: Fólie č. 3 a 4, Borg, Norsko	40
Příloha č. 9: Fólie č. 5, Borg, Norsko	40
Tabulka č. 1: Tabulka s elementy, jež se shodují s fólií číslo 1	46
Tabulka č. 2: Tabulka s elementy, jež se shodují s fólií číslo 2	48

1) Úvod

Cílem této práce je analyzovat ikonografická vyobrazení pěti párových zlatých fólií, které byly nalezeny v oblasti zvané Borg v severním Norsku, a které pochází z období od konce stěhování národů po dobu vikinskou. Pro tuto analýzu je nezbytné uvést jiné zlaté předměty z ranějšího i stejného období, které byly nalezeny ve Skandinávii. Jedná se o zlaté brakteáty a další předměty s vyobrazením páru. Moje metoda je komparativní a srovnávám zde ikonografické detaily fólií z Borgu s detaily na ostatních předmětech. Také se věnuji otázce užití fólií v náboženském i profánním kontextu.

První kapitola se zabývá spojitostmi mezi germánským etnikem a Římskou říší. Uvádím zde, že se tyto dvě kultury mohly prolínat v mnoha oblastech, jako je například oblast obchodu, vojenství či písemnictví. Dále se v kapitole objevuje zmínka o příkladech zlatých předmětů nalezených na území Skandinávie. Jedná se o brakteáty, medailony a fólie. Tyto předměty mohly v Evropě volně cirkulovat a mít spojitost s místními náboženstvími.

Ve druhé kapitole specificky zkoumám brakteáty, fólie a medailony s párem. Definuji zde dataci, počet, místo a kontext nálezů, a dále vědecké interpretace těchto předmětů. Interpretace je rozdělena na ikonografickou část, kde jsou řešeny motivy ať již náboženského či profánního vyobrazení, a dále na funkční část, kde se bádá nad funkcemi těchto předmětů před a po jejich uložení v náboženském i nenáboženském spektru. Dále zde uvádím pět zlatých fólií z Borgu, které jsou pro tuto práci ústřední, a prezentuji jejich vědecké interpretace, kde se může jednat o vyobrazení božstev, prorokyně a jejího asistenta či milenců. Díky uložení fólií do stop po sloupu budovy či v místnosti, interpretované jako ceremoniální část domu, mohlo být uložení fólií pokračováním náboženského kultu prováděného ve stopě po sloupu trůnu náčelníka a v blízkosti ohniště.

Ve třetí kapitole srovnávám ikonografické prvky těchto pěti fólií s 91 párovými fóliemi ze Skandinávie, brakteáty a ostatními předměty zobrazujícími pár. Dle těchto výsledků docházím k závěru, že fólie mohly pocházet ze Švédska, z Norska či ze všech tří skandinávských států vzhledem k výjimečnosti motivů, a domnívám se, že se může jednat o výjevy ze společné činnosti postav. Také shledávám, že postavy na brakteátech a fóliích mají podobně vyobrazené oči.

Obsah čtvrté kapitoly shrnuje dosavadní tři kapitoly týkající se ikonografie a specifík uložení fólií v Borgu, a je v ní kladen důraz na vliv Římské říše. Dále zde uvádím svou interpretaci fólií. Popírám, že se jedná o božstva kvůli chybějícím atributům a tvrdím, že má každá fólie svůj vlastní příběh. Po zvážení všech teorií týkajících se fólií docházím k závěrům ohledně obsahu motivů každé fólie z Borgu. Vyobrazení na fólii č. 1 interpretuji jako abstraktní obraz náčelníka a jeho ženy, který byl ještě uveličen vložením fólie při druhé fázi stavby domu v Borgu. Původ fólie může být ze Švédska. Na fóliích č. 3 a 4 se mohou nacházet milenci, kteří se dobrovolně objímají a líbají. Jelikož byly tyto fólie uloženy do stejné jámy během prvního plnění sloupu, domnívám se, že se jedná o obětinu pro dům. Fólie č. 2 vyjevuje běžný motiv milenců z vyšší sociální třídy, kdy je žena s lemem na ramenou bohatší nežli ostatní ženy na fóliích. I tato fólie mohla být obětinou pro dům. Fólie č. 5 se týká přátelského vztahu obou postav, jelikož se drží za ruce. Může to být akt sbratření, kultický tanec, námluvy či obyčejný hovor. Motiv fólie může mít cosi společného s uložení do domu v Borgu. V každém případě mohly být všechny motivy na fóliích významnými a populárními výjevy své doby a navíc je mohli místní obyvatelé do země uschovat i pro to, aby se v budoucnu fólie nezničily či nebyly odcizeny. Uložení fólií bylo výjimečným aktem a díky jejich křehkosti nemohly být užívány v každodenním životě.

1.1 Vliv Římské říše na germánské obyvatelstvo doby stěhování národů

Hovoříme-li o předmětech, které jsou vyrobeny ze zlata a byly nalezeny na území dnešní Skandinávie, je třeba mít na paměti úzký vztah germánského obyvatelstva s Římskou říší. V době stěhování národů, která se na kontinentě počítá od konce 4. do poloviny 6. století našeho letopočtu, byli kontinentální Germáni již 400 let sousedy Římské říše. S Římany obchodovali a sloužili pro ně v římské armádě. Co se týče náboženství, bylo v Římě i u Germánů polyteistické, a Římané uctívali bohy jako Jupiter či Mars¹, lokální božstva svých domů,² a císaře jakožto představitele boha na zemi. Mezi oběma skupinami tak mohlo dojít k náboženské synkrezí.³ Na druhou stranu ale mohly některé germánské kmeny uzavírat aliance mezi sebou a společně bojovat proti Římské říši, neboť to byla hektická doba, a navíc se Germáni mohli cítit být utlačováni a ohrožováni početnějším římským etnikem.⁴

Římský vliv mohl být značný i ve Skandinávii, o čemž svědčí některé archeologické nálezy v Dánsku, jako je například brakteát s latinským nápisem *TANS PF AUC*, což je zkratka pro jméno římského císaře Konstantina. Mohlo se tak jednat o propagaci císaře, nicméně Karl Hauck se domnívá, že k tomu nebyl ve Skandinávii důvod. Dle něj byly římské motivy Germány od Římanů převzaty a důraz byl kladen na zobrazení místního skandinávského panovníka.⁵

Je tedy vidět, že v době stěhování národů i před ní na sebe silně působily dvě skupiny obyvatelstva – Římané a Germáni. Dle mého názoru je důležité uvědomit si vliv početnějšího a organizovanějšího římského etnika na germánské etnikum. Jelikož proti sobě obě skupiny bojovali, někteří Germáni převzali od Římanů řadu podnětů,

¹ AXBOE, Morten. *Guld og guder i folkevandringstiden. Brakteaterne som kilde til politisk/religiøse forhold*. In FABECH, Charlotte & RINGTVED, Jytte. *Samfundsorganisation og regional variation. Norden i Romersk jernalder og folkevandringstid*. Århus: Jysk Arkæologisk Selskab, 1991, s. 187.

² THRANE, Henrik. *Romerske og germanske småfigurer*. In CAPELLE, Torsten & FISCHER, Christian. *Ragnarok. Odins verden*. Silkeborg: Silkeborg Bogtryk, 2005, s. 34.

³ AXBOE, Morten. *Guld og guder i folkevandringstiden*, s. 187.

⁴ ARRHENIUS, Birgit. *Women and gold. On the role of women in society at the time of the Great Migrations and their relationship to the production and distribution of ornaments*. In GJØSTEIN, Heid. *Produksjon og samfunn. Beretning fra 2. nordiske jernaldersymposium på Granavolden 7.-10. mai 1996*. Oslo: Universitetets Oldsaksamling, 1995, s. 85.

⁵ AXBOE, Morten. *Guld og guder i folkevandringstiden*, s. 191. Zajímavá je též teorie Lotte Hedeager o tom, že se do Skandinávie mohli dostat Hunové a svými zvyky ovlivnit místní obyvatelstvo. Za jeden z výrazných vlivů považuje vyobrazení mužského oděvu připomínajícího kaftan, které se dochovalo na fóliích z doby stěhování národů. Viz článek HEDEAGER, Lotte. *Scandinavia and the Huns: An Interdisciplinary Approach to the Migration Era*. *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 40, No. 1, 2007

keré se následně promítly například do germánského umění. V následujících kapitolách se ukáže, že vyobrazování postav na brakteátech a fóliích se podobá obrazům římského císaře a mnozí badatelé považují vyobrazování římských panovníků a bohů za inspiraci pro germánské umělce. Dá se říci, že se vlivu Římanů na Germány nedalo vyhnout, jelikož byly obě kultury v době stěhování národů i dávno před ní v neustálém styku. V dalších kapitolách ukáží, jaký mezi nimi mohl cirkulovat typ zlatých předmětů a k čemu mohly dle badatelů být užívány.

1.2 Germánské zlato

Zlato bylo ve Skandinávii nalezeno v mnoha různých podobách. Jednalo se o římské zlaté mince zvané *solidi*,⁶ zlaté medailony, zlaté brakteáty a zlaté fólie. Tyto předměty jsou datovatelné do 5. století.⁷ Byly nalezeny v bažinách, hrobech,⁸ základech domů či pod půdou středověkých kostelů.⁹ Jelikož byly nálezy v těchto místech rozsáhlé, může to svědčit o tom, že už před rokem 500 existovala ve Skandinávii malá politická seskupení.¹⁰

Co se týče funkce zlata, mohlo po Skandinávii cirkulovat ve formě přívěsků, mincí a brakteátů.¹¹ Mince mohly být darovány panovníkovi a také mohly být nástrojem k uzavírání politických aliancí mezi muži i mezi ženami. Ženy se mohly zlatými předměty zdobit a nosit je na krku.¹² Cirkulace darů mezi elitou ve společnosti mohla pocházet ze zvyku římských císařů, kteří darovali zlaté medailóny svým loajálním

⁶ MACKEPRANG, Mogens B. *De nordiske guldbraketeater. Brakteatstudiets historie, brakteattypenes udvikling, geografiske fordeling, kronologi, motiver og prægningsteknik*. Aarhus: Universitetsforlaget, 1952, s. 22-23.

⁷ ANKER, Peter & ANDERSSON, Aron. *The art of Scandinavia 2*. London: Hamlyn, 1970, s. 180, 184.

⁸ JØRGENSEN, Lars & PETERSEN, Peter Vang. *Guld, magt og tro. Danske skattefund fra oldtid og middelalder*. København: Thaning & Appell, 1998, s. 21.

⁹ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk med parmotiv og norrøn fyrsteideologi. Et tolkningsforslag. Collegium Medievale 1990/1, volum 3*, Oslo, s. 77.

¹⁰ FABECH, Charlotte. *Tjurkö, Sturkö och Senoren. I yngre järnålder en central och viktig maritim knutpunkt*. In KNAPE, Anna. *Guldets magi i saga och verklighet*. Stockholm: Statens historiska museum, 1994, s. 60.

¹¹ FONNESBECH-SANDBERG, Eliza. *Guldets funktion i ældre germansk jernalder*. In FABECH, Charlotte & RINGTVED, Jytte. *Samfundsorganisation og regional variation. Norden i Romersk jernalder og folkevandringstid*. Århus: Jysk Arkæologisk Selskab, 1991, s. 243.

¹² ANDRÉN, Anders. *Guld og makt – en tolkning av de skandinaviska guldbraketeaternas funktion*. In FABECH, Charlotte & RINGTVED, Jytte. *Samfundsorganisation og regional variation. Norden i Romersk jernalder og folkevandringstid*. Århus: Jysk Arkæologisk Selskab, 1991, s. 245, 252.

germánským vojevůdcům.¹³ Dary všeobecně mohly sehrát velkou roli. Díky nim člověk demonstroval svou moc, ať již dar dával či jej vyměňoval za jiný. Podle Stylegara v sobě dar zanechával i něco z dárce.¹⁴ Dále mohlo být zlato součástí věna pro nevěstu od jejího ženicha. Podle anglosaských pramenů měl král ve zvyku platit své ženě poháry a prsteny.¹⁵ Také mohlo zlato sehrát roli v místním náboženství, kde mohlo sloužit jako dar božstvům při náboženských rituálech.¹⁶ Jelikož bylo cenným materiálem, mohlo se jím ve Skandinávii platit.¹⁷ Byl to snadno dělitelný materiál a tak k němu mělo přístup více zúčastněných stran ve sporu.¹⁸ V kontinentální Evropě mohlo být prostředkem při uzavírání míru mezi Římany a germánskými národy.¹⁹ Bývalo ale také často vypláceno proto, aby germánská etnika Římany nenapadala. Takové zlato bývalo pak roztaveno a tvořily se z něj prsteny či ozdoby.²⁰

Soudě dle velkého počtu nálezů v době stěhování národů, i z doby ranější, vidíme, že zlato bylo oblíbeným a používaným artiklem. Díky svému vzhledu, kvalitě a cenosti bylo nejspíše schováváno, aby nebylo v budoucnu zničeno. Ale i před uschováním bylo čteně používáno v nejrůznějších formách a při mnoha příležitostech. Díky rozmanitým formám jeho použití usuzuji, že zlato plnilo různé funkce na různých místech Skandinávie. Důležité bylo, v jakém typu společnosti se nacházelo a pro jaký účel bylo užíváno.

1.3 Souhrn první kapitoly

V první kapitole jsem uvedla některé informace, která se týkala vztahu zlata a Římské říše a dále úvodní informace o zlatých předmětech všeobecně, které v různých formách cirkulovaly mezi germánským etnikem. Kladla jsem důraz na vliv Římské říše v oblasti obchodu, vojenství, náboženství a písemných nápisů, neboť mezi Římany a

¹³ AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*. København: Det kongelige nordiske oldskriftselskab, 2007, s. 110.

¹⁴ ANDRÉN, Anders. *Guld og makt*, s. 252.

¹⁵ ARRHENIUS, Birgit. *Women and gold*, s. 87.

¹⁶ AXBOE, Morten. *Guld og guder i folkevandringstiden*, s. 197.

¹⁷ FONNESBECH-SANDBERG, Eliza. *Guldets funktion*, s. 239.

¹⁸ ARRHENIUS, Birgit. *Women and gold*, s. 94.

¹⁹ KJÆRUM, Paul & OLSEN, Rikke Agnete. *Oldtidens ansigt*. København: Det kongelige Nordiske Oldskriftselskab, 1990, s. 148.

²⁰ BENTE, Magnus, NYHOLM, Tove, JØRN, Asger & FRANCESCHI, Gérard. *Mennesker, guder og masker*. Valby: Borgen, 2005, s. 42-43.

Germány docházelo k neustálému styku a obě etnika se tak přímo ovlivňovala v těchto oblastech.

V sekci o germánském zlatě uvádím různé příklady zlatých předmětů nalezených ve Skandinávii jako jsou brakteáty, medailony a fólie. Načrtávám místa jejich nálezů a způsob jejich cirkulace, kde zmiňuji důležitost daru zlata mezi lidmi, používání zlata při náboženských rituálech a zlata jakožto platidla. U toho usuzuji, že v době stěhování národů i před ní bylo zlato hojně uplatňováno mezi germánským obyvatelstvem a jeho funkce závisela na tom, kdo s ním zacházel a pro jaké účely bylo používáno.

2) Příklady zlatých předmětů s figurativními vzory a jejich vědecké interpretace

2.1/1 Brakteáty

Na akademické půdě se s brakteáty poprvé setkáváme roku 1694, kdy je Johannes Christoph Olearius označil jako ražené stříbrné mince. Poté o nich byla řeč roku 1700 v díle Otta Sperlinga *De nummorum bracteatorum et cavorum*, kterým se zabýval i zlatými fóliemi. První brakteát byl nalezen roku 1672 v Dánsku a poté roku 1675 ve Švédsku. Brakteáty byly v 17. století majetkem soukromých sbírek anebo částí královských sbírek.²¹

Dnes je známo celkem 900 brakteátů.²² Nejstarší brakteáty byly raženy před rokem 300,²³ a většina pochází z let doby stěhování národů 450 – 500²⁴ a raného merovejského období let 550 – 800.²⁵ 530 brakteátů nese stopy onošení.²⁶ Velikost brakteátů se pohybuje od 1 do 12,3 cm a jejich váha od 0,5 do 100 gramů.²⁷ Celkem

²¹ MACKEPRANG, Mogens, B. *De nordiske guldbrakteater*; s. 9, 18, 11.

²² MICHAELSEN, Karsten Kjer. *Jernalder i Danmark og Gudme*. Alrune: Ikast Bogtrykeri A/S, 1996, s. 200.

²³ LAMM, Jan Peder. *Brakteater*. s. 52-53.

²⁴ MICHAELSEN, Karsten Kjer. *Jernalder i Danmark og Gudme*. Alrune: Ikast Bogtrykeri A/S, 1996, s. 200.

²⁵ SOLLI, Brit. *Seid: myter, sjamanisme og kjønn i vikingenes tid*. Oslo: Pax, 2002, s. 204.

²⁶ AXBOE, Morten & ARRHENIUS, Birgit. *On the manufacture of the Gold Bracteates – Zur Herstellung von Goldbrakteaten*. In HAUCK, Karl. *Frühmittelalterliche Studien*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1982, s. 304.

²⁷ LAMM, Jan Peder. *Brakteater*. s. 52-53.

byly objeveny na 425 místech,²⁸ a to v Dánsku, na švédských ostrovech Öland a Gotland, v oblasti Skåne, Bohuslānu a Västergötlandu, a v norské oblasti fjordů v okolí Osla. Mimo Skandinávii jsou brakteáty známé z Anglie (oblast Kentu), Holandska, Německa, Polska, Maďarska²⁹ a Běloruska.³⁰ Našly se uložené v zemi,³¹ v hrobech,³² u povodí řek či u moře.³³ Dle některých interpretací byly brakteáty z pláží původně zakopané na břehu ve větší vzdálenosti od moře a odsud je během podzimu smyla bouře na pláž.³⁴ Většina míst nálezů kromě pláží či neosídlených oblastí řek jsou spjata s politickými centry doby pozdní Římské říše a stěhování národů.³⁵

Je složité určit, zdali výroba brakteátů probíhala ve Skandinávii či na kontinentu. Dle Thomsena mohly být vyráběny ve Skandinávii podle vzoru římských medailonů. Soudí tak dle toho, že bylo ve Skandinávii nalezeno 6 římských medailonů a 11 medailonů zhotovených dle římských vzorů.³⁶ I Alexandra Peschová se domnívá, že vznikaly ve Skandinávii. Brakteáty ze skryší mohly být vyrobeny místně, v regionu nálezů. Jelikož se našly brakteáty z hrobů na kontinentu, znamená to, že byly přepravovány daleko od místa své výroby.³⁷ Protože se jedná o precizní práci, museli je dle Mortena Axboe zhotovovat ti nejlepší řemeslníci, kteří ale mohli být jakéhokoliv sociálního statusu.³⁸ Problémem zůstává, že v mnoha případech nelze s přesností určit místo nálezů brakteátu, protože byl majetkem královské sbírky a informace o jeho nálezích mohou být chybné.³⁹ Dále jsou málokdy nalézány s předměty profánního využití, což znesnadňuje interpretaci jejich funkcí, motivy jsou často příliš abstraktní,⁴⁰

²⁸ ANDRÉN, Anders. *Guld og makt*, s. 246.

²⁹ LAMM, Jan Peder. *Brakteater*. In KNAPE, Anna. *Guldets magi i saga och verklighet*. Stockholm: Statens historiska museum, 1994, s. 52.

³⁰ STYLEGAR, Frans-Arne. *Gull, guder og guders utvalgte. Brakteatene i Vest-Agders folkevandringstid*. Kristiansand: Vest Agder fylkeskommune, 1997, s. 7.

³¹ JØRGENSEN, Lars & PETERSEN, Peter Vang. *Guld, magt og tro. Danske skattefund fra oldtid og middelalder*. København: Thaning & Appell, 1998, s. 242.

³² ANDRÉN, Anders. *Guld og makt*, s. 246.

³³ FABECH, Charlotte. *Tjurkö, Sturkö och Senoren*, s. 60.

³⁴ JØRGENSEN, Lars. *Guld, magt og tro*, s. 258.

³⁵ BEHR, Charlotte. *Do bracteates identify influential women in Early Medieval kingdoms?* In ARRHENIUS, Birgit. *Kingdoms and regionalism, transactions from the 49th Sachsensymposium 1998 in Uppsala*. Stockholm: Archaeological research laboratory, 1998, s. 95.

³⁶ MACKEPRANG, Mogens B. *De nordiske guldbrakteater*, s.56-64.

³⁷ PESCH, Alexandra. *Frauen und Brakteaten – eine Skizze*. In UECKER, Heiko. *Studien zum Altgermanischen. Festschrift für Heinrich Beck*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1994, s. 43-44.

³⁸ AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*, s. 9, 13.

³⁹ AXBOE, Morten. *The Scandinavian gold bracteates. Studies on their manufacture and regional variations. With the supplement to the catalogue of Mogens B. Mackeprang*. Kopenhagen: Acta archaeologica, 1982, s. 3.

⁴⁰ AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*. København: Det kongelige nordiske oldskriftselskab, 2007, s. 9, 29.

nedochovala se žádná razidla⁴¹ a mnoho brakteátů stejného typu se nachází stovky kilometrů od sebe,⁴² což také komplikuje pátrání po jejich původu. Ale přesto zůstávají brakteáty nejlépe datovatelnými předměty své doby.⁴³

Na brakteátech jsou obvykle vyobrazeny antropomorfní postavy, vedle kterých se často vyskytují zvířecí a abstraktní motivy, a runové nápisy,⁴⁴ které zmíním později. Roku 1869 rozdělil Oscar Montelius brakteáty na 8 typů, a to na typy A – H. Typy A – D a F pochází z doby stěhování národů.⁴⁵ Brakteáty typu A vyobrazují hlavu muže a části jeho těla spolu s tělem zvířecím.⁴⁶ Jejich částí je tzv. *západoskandinávská skupina*, která zahrnuje především oblast Dánska a je na nich římský císař se zdviženou rukou, *jutská skupina*, na které je císař bez pláště a *švédsko-norská skupina* s postavami zvířat. Brakteáty skupiny B vyobrazují jednu nebo více postav a někdy i zvíře.⁴⁷ Brakteáty typu C také vyobrazují mužskou hlavu, zvíře a další postavy.⁴⁸ Na brakteátech typu D jsou vyobrazena zvířata a náznaky lidského těla⁴⁹ a jsou v 15 skupinách podobného dělení, jako u typu C.⁵⁰ S výjimkou oblasti Hovu ve středním Norsku se všechny brakteáty nachází v jižní Skandinávii. Motivy se podobají římským předlohám a u některých lze spatřit římské nápisy. U mladších nálezů především je portrét císaře značně barbarizován a je zde méně římských nápisů.⁵¹

Dále existují brakteáty, na nichž jsou vyobrazeny páry. Později budu hovořit o tom, jak lze na těchto brakteátech nalézt shody s pěti zlatými fóliemi z Borgu. V tomto případě se jedná o brakteát ze Söderby v Upplandu ve Švédsku,⁵² kde jsou postavy vyobrazeny v tzv. akrobatické pozici, neboť jsou jejich těla prohnuta a postavy se vzájemně dotýkají.⁵³ Dáleje to brakteát z Aars v Aalborgu v Dánsku,⁵⁴ kde bylo nalezeno 7 brakteátů s vyobrazením dvou postav jdoucích doprava⁵⁵ a 3 brakteáty

⁴¹ AXBOE, Morten. *The Scandinavian gold bracteates*, s. 17.

⁴² BENTE, Magnus. *Mennesker, guder og masker*, s. 49.

⁴³ AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*, s. 9.

⁴⁴ PESCH, Alexandra. *Frauen und Brakteaten*, s. 35.

⁴⁵ MACKEPFRANG, Mogens B. *De nordiske guldbrakeater*, s. 25.

⁴⁶ AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*, s. 27.

⁴⁷ AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*, s. 27.

⁴⁸ AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*, s. 27.

⁴⁹ AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*, s. 27.

⁵⁰ MACKEPFRANG, Mogens B. *De nordiske guldbrakeater*, s. 56-64.

⁵¹ MACKEPFRANG, Mogens B. *De nordiske guldbrakeater*, s. 25-33.

⁵² AXBOE, Morten, *Brakteatstudier*, s. 233.

⁵³ LAMM, Jan Peder. *Brakteater*, s. 53.

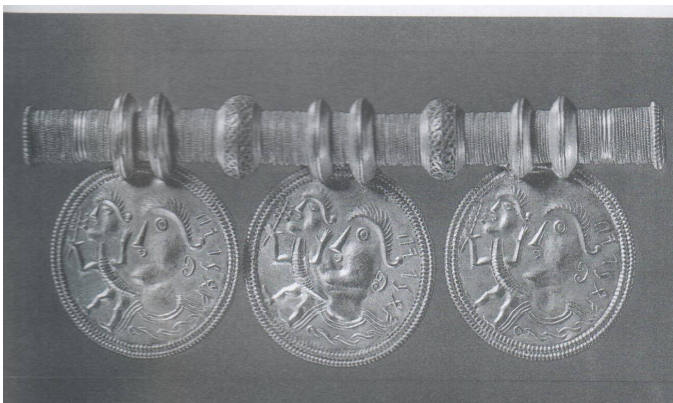
⁵⁴ AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*, s. 234.

⁵⁵ JØRGENSEN, Lars. *Guld, magt og tro*, s. 242.

z Kongsvadu v Præstø v Dánsku vyobrazující dvě postavy hledící nalevo a neidentifikovatelný runový nápis *FOSLAU*.⁵⁶

Brakteát ze Söderby, Uppland, Švédsko.⁵⁷ Brakteáty z Aars, Aalborg, Dánsko.⁵⁸

Brakteáty z Kongsvadu, Præstø, Norsko.⁵⁹

2.1/2 Vědecké interpretace brakteátů

Je velice těžké usoudit, co brakteáty vyobrazují. Jelikož postrádáme písemné prameny z doby stěhování národů, nemáme tak informace o představách a mýtech tehdejší společnosti. Dovést nás k nim mohou texty z pozdějšího období.⁶⁰ V této kapitole uvedu interpretace ikonografické stránky, kde se může jednat o božstva či profánní osoby a interpretace týkající se užití brakteátů v kultu a běžném životě.

V následujících dvou kapitolách si představíme oba typy vědeckých interpretací.

⁵⁶ AXBOE, Morten, *Brakteatstudier*, s. 237.

⁵⁷ LAMM, Jan Peder. *Brakteater*, s. 53.

⁵⁸ JØRGENSEN, Lars. *Guld, magt og tro*, s. 242.

⁵⁹ Tamt., s. 243.

⁶⁰ PESCH, Alexandra. *På glatis med ikonografi!* S. 26-27.

2.1/3 Interpretace dle ikonografie brakteátů

Brakteáty mohly sehrát svou roli v sociální a mytologické oblasti. Dle Peschové mohli výrobci brakteátů demonstrovat své náboženské a profánní představy, a také představy lidí tehdejší doby, skrze své výrobky.⁶¹ Také Wilhelm Holmqvist usuzuje, že každý umělec vkládal do brakteátů své cítění a proto se stávaly určitým typem symbolu pro jednotlivého výrobce, i pro své zákazníky. Během cest se umělec setkával s různými lidmi, kteří vyznávali odlišná náboženství a výrobou brakteátů tak počet symbolů vzrůstal. Díky specifickým elementům na vyobrazeních mohlo být dílo daného umělce rozpoznatelné od děl ostatních zhotovitelů. Umělec tehdy mohl vypracovat nový systém motivů anebo přispět svým dílem k již existujícímu systému. Ať již byly brakteáty užívány jako ozdoby na helmách či jako šperky žen, odráželo to tedy tehdejší představy zhotovitele i místních lidí.⁶²

Náboženské interpretace se zabývají ikonografickým rozbořem motivů na brakteátech. Nejčastěji zde bývá nacházen bůh Ódin, dále bohové Baldr, Tór, Loki, mytická zvířata, která se k těmto bohům vážou a různé znaky jako runové nápisy či svastika. Ódin bývá spojován s prvními panovníky v náčelnickém rodu a s utvářením moci ve Skandinávii. V dochovaných písemných pramenech je předkem válečníků.⁶³ Dle Larse Jørgensena je Ódin na brakteátech, které vyobrazují mužskou postavu a zvíře.⁶⁴ Hauck čerpá z *Merseburských zaříkadel*, která byla sepsána v 7. století. Ódin zde jede na koni Baldra.⁶⁵ Také Peschová si myslí, že se jedná o cestu, a to o šamanskou cestu, kde je Ódin za šamana přestrojen, drží oštěp Gungni, a okolo něj se vyskytují havrani Hugin a Munin, a kůň Sleipni. Tyto atributy jsou doloženy v runových nápisech, skaldské i eddické poezii. Zvířata mohou Ódinovi na jeho šamanistické cestě pomáhat.⁶⁶ Na druhou stranu se Peschová sekloní k názoru, že zvířata byla Ódinem poražena⁶⁷

⁶¹ PESCH, Alexandra. *På glatis med ikonografi! Jernalderens billedverden – tolkningens muligheder og begrænsinger*. In CAPELLE, Torsten & FISCHER, Christian. *Ragnarok. Odins verden*. Silkeborg: Silkeborg Bogtryk, 2005, s. 52, 25.

⁶² HOLMQVIST, Wilhelm. *Guld halskragarna*. Stockholm: LTS förlag, 1980, s. 42-43.

⁶³ STYLEGAR, Frans-Arne. *Gull, guder og guders utvalgte*, s. 31.

⁶⁴ JØRGENSEN, Lars. *Guld, magt og tro*, s. 242.

⁶⁵ HAUCK, Karl. *Frühmittelalterliche Bildüberlieferung und der organisierte kult. Zur Ikonologie der Goldbrakteaten, XLV*. In HAUCK, Karl. *Der historische Horizont der Götterbild-Amulette aus der Übergangsepoche von der Spätantike zum Frühmittelalter: Bericht über das Colloquium vom 28.11.-1.12.1988 in der Werner-Reimers-Stiftung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992, s. 450.

⁶⁶ PESCH, Alexandra. *På glatis med ikonografi!* S. 29.

⁶⁷ BEHR, Charlotte. *Do bracteates identify*, s. 98.

anebo že se může jednat o tzv. „zapřežené demony“,⁶⁸ což je dle mého názoru jasná křesťanská interpretace. Dle Stylegara není na brakteátech člověk a zvíře. Díky ikonografii naopak vyvozuje, že se může jednat o koně s vlasy.⁶⁹

Hauck se dále domnívá, že v době stěhování národů nebyl na brakteátech Ódin jediným zobrazovaným bohem.⁷⁰ Existují brakteáty, na nichž jsou tři postavy mužů. Může se jednat o výjev z mýtu o Baldrově smrti, kde Baldr stojí uprostřed s větvičkou jmelí, která trčí z jeho těla. Napravo stojí Ódin se svým kopím Gungnirem a nalevo je Loki anebo bůh Höd.⁷¹ Dle Axboe byl pro vyobrazení Baldrové smrti inspirací motiv na medailonu z Fynu, kde jsou tři postavy. Interpretuje je jakožto bohyni Viktorii, římského císaře a boha Marta.⁷²

Na brakteátu z Västergötlandu je vyobrazen muž se zvířetem, které mu kouše pravou ruku. Muž bývá interpretován jakožto bůh Týr, který dle mytologie vložil svou ruku do tlamy vlka Fenriho. Může se zde jednat o scénu souboje dobrých a zlých sil.⁷³ Také Peschová se domnívá, že se jedná o Týra. Drží zde meč a jakožto válečník je připravený k boji. Pak je ale otázkou, je-li postavou na brakteátech Týr či Ódin.⁷⁴ Už jsem hovořila o tom, že válečníci viděli v Ódinovi svého předka a odvozovali od něj svůj původ. Postava na brakteátu je vyobrazena s dlouhými vlasy, bradavkami a sukni. Může se tak jednat o ženu, ale dlouhé vlasy a sukne byly běžnou módou panovníků v době stěhování národů, a římský císař měl ve zvyku nosit sukni.⁷⁵ Wiker se proto domnívá, že se může jednat o přechod z mužského do ženského pohlaví ve formě magie.⁷⁶ Je možné, že se jedná i o boha Tóra, což uvedl roku 1737 Bendis Grodtschilling. Tóra zde popsal jakožto boha Kimbrů se svým koněm.⁷⁷ Dle Axboe se také může jednat o Charóna, který dle řecké mytologie převáží lidi do říše mrtvých.⁷⁸ Celkově se tedy může jednat o několik bohů, kteří mohli být na brakteátech zobrazováni. Byli tak definováni podle svých atributů.

⁶⁸ PESCH, Alexandra. *Frauen und Brakteaten*, s. 35.

⁶⁹ STYLEGAR, Frans-Arne. *Gull, guder og guders utvalgte*, s. 17.

⁷⁰ AXBOE, Morten. *Guld og guder i folkevandringstiden*, s. 193.

⁷¹ JØRGENSEN, Lars. *Guld, magt og tro*, s. 239.

⁷² AXBOE, Morten. *Guld og guder*. In CAPELLE, Torsten & FISCHER, Christian. *Ragnarok. Odins verden*. Silkeborg: Silkeborg Bogtryk, 2005, s. 42-43.

⁷³ LAMM, Jan Peder. *Brakteater*, s. 55.

⁷⁴ PESCH, Alexandra. *På glatis med ikonografi!* S. 29.

⁷⁵ AXBOE, Morten. *Guld og guder*, s. 45.

⁷⁶ AXBOE, Morten. *Brakteatsstudier*, s. 111.

⁷⁷ BENTE, Magnus. *Mennesker, guder og masker*, s. 13.

⁷⁸ AXBOE, Morten. *Guld og guder i folkevandringstiden*, s. 193, 188.

Důležitými prvky na některých brakteátech jsou runové nápisy. Vyskytují se vedle muže a mezi nohama zvířete.⁷⁹ Máme doloženo asi 160 nápisů a mnohé jsou nečitelné. Hauck se domnívá, že řemeslníci, kteří takové nápisy zhotovovali, byli negramotní, a Moltke soudí, že těmto nápisům nerozuměli.⁸⁰ Jelikož se na brakteátech objevují runy a obrazy, mohlo se jednat o magii za pomoci run.⁸¹ Nejdlejší dochovaný runový nápis zní *AUJAALAWINAUJAALAWINAUJAALAWINJALAWID*, což znamená, že „rytec Alawidar nabízí ochranu Alawinirovi“, a jméno Alawinir je v nápisu opakováno třikrát.⁸² Jedná se tedy o funkci brakteátu jakožto předmětu, který mohl vyjevovat legální ochranu člověka jinou osobou či chránit svého vlastníka. Jiným runovým nápisem je například nápis *HOUAR*, který se dochoval na brakteátu z ostrova Fyn. V překladu zní tento výraz jako „vysoký“, což je přímím boha Ódina v řadě severských literárních děl. Lam se domnívá, že na brakteátu mohl figurovat místní skandinávský vůdce, kterého lidé viděli v Ódinovi, a toto vyobrazení mohlo mít základ v božském kultu římského císaře.⁸³ Také jiné runové nápisy jako „vůdce vojsk“ či „moudrý cestovatel“ se váží k Ódinovým přímím.⁸⁴ Dále se dochovaly nápisy jako *LAPU*, což znamená „zvoucí“ či *ALU*, což znamená „pivo“. Brakteáty se tak mohly používat během vytváření aliancí mezi rody a mohly mezi nimi cirkulovat,⁸⁵ anebo je u sebe mohli mít válečníci, kteří měli ve zvyku pít pivo přinášené od žen, které jim mohly tyto brakteáty dávat.⁸⁶ Na některých brakteátech bývá vyobrazena svastika,⁸⁷ hvězda či tři tečky.⁸⁸ Vidíme tedy, že runové nápisy mohly naznačovat funkci náboženskou ve smyslu magie anebo funkci společenskou, kdy je mohli užívat válečníci ve svém životě.

Ač někteří vědci interpretují postavy na brakteátech jakožto božské, dochází zde opět k problému, který jsem již nastínila v úvodu této kapitoly. Mimo doložených runových nápisů, které mohou mít spojitost s konkrétními božstvy anebo mohou být díky nečitelným nápisům spojovány s magií, a mimo zlomků ve skaldské poezii postrádáme písemné prameny z doby před christianizací Skandinávie, jež by nám mohly dát informace o jiných božstvech, než byl hlavní panteon severských bohů. Nanejvýše

⁷⁹ STYLEGAR, Frans-Arne. *Gull, guder og guders utvalgte*, s. 19.

⁸⁰ ANDRÉN, Anders. *Guld og makt*, s. 247.

⁸¹ AXBOE, Morten. *Guld og guder i folkevandringstiden*, s. 200, 193.

⁸² JØRGENSEN, Lars. *Guld, magt og tro*, s. 256.

⁸³ LAMM, Jan Peder. *Brakteater*, s. 55.

⁸⁴ AXBOE, Morten. *Guld og guder*, s. 46.

⁸⁵ JØRGENSEN, Lars. *Guld, magt og tro*, s. 250.

⁸⁶ SOLLI, Brit. *Seid*, s. 209.

⁸⁷ KJÆRUM, Paul. *Oldtidens ansigt*, s. 148.

⁸⁸ ANKER, Peter & ANDERSSON, Aron. *The art of Scandinavia 2*, s. 181.

lze najít ekvivalentní názvy severských božstev v dochovaných pramenech, které nám popisují jména božstev kontinentálních Germánů anebo je srovnat s římským panteonem. Je ale také možné, že se na brakteátech mohla nacházet božstva, o jejichž názvu či funkci nemáme dnes ponětí, a je těžké to dohledat. Vědci interpretují postavy na brakteátech jakožto božské, jelikož jsou nevšedně vyobrazeny. Mám tím na mysli například muže jedoucího na zvířeti, což již zde bylo zmiňováno. Tělo tohoto muže je ale se zvířecím propleteno, proto vědci předpokládají, že se může jednat o šamanskou cestu do jiných světů či o přechod z mužského do ženského pohlaví, jak zde ještě bude popsáno. Nálezy s takovými těly jsou ale četné, proto se zde může jednat o společný motiv, který mohl být v době výroby brakteátů populární. Proto nyní přejdu k dalším interpretacím a to muže ne jako boha, nýbrž jako panovníka či válečníka.

Na brakteátech může být zobrazen i král či válečník. Axboe se domnívá, že panovník je zde symbolem politické moci na zemi a dochází tak k propojení politiky a náboženství.⁸⁹ I dle Wikera jsou brakteáty symbolem světské i náboženské moci,⁹⁰ a jsou to panovníkovy symboly. Na některých brakteátech se vyskytovaly magické runy a nápisy, o čemž ještě bude řeč. Je-li vedle nich vyobrazen panovník, mohly se brakteáty jakožto předměty stát posvátnými a panovník je mohl užívat v oblasti náboženského kultu, jak tvrdí Hauck.⁹¹ Brakteáty také mohou vyobrazovat válečníka. I tento motiv mohl být populární a proto mohl být v době stěhování národů často vyobrazován. K označení statutu válečníka se mohly používat insignie, jako tomu bylo u insignií římského císaře na římských mincích.⁹² Brakteáty mohly patřit třídě válečníků, která ve Skandinávii existovala již od starší doby železné. Je možné, že mezi válečníky kolovaly předměty jako náramky či helmy, mohlo tomu tak být i v případě brakteátů.⁹³ Ty mohly být i dary pro válečnickou družinu⁹⁴ či mohly být pro válečníky zhotovovány ve formě prestižních šperků. Šperky byly nalezeny v ženských,⁹⁵ i mužských hrobech, kam je dle Haucka mohla svému muži vložit jeho žena jakožto manželský dar.⁹⁶

Tato profánní interpretace se mi jeví více pravděpodobná. Jak jsem již naznačila, postrádáme písemné prameny o názvech božstev a praxi náboženství ve Skandinávii

⁸⁹ AXBOE, Morten. *Guld og guder i folkevandringstiden*, s. 194.

⁹⁰ SOLLI, Brit. *Seid*, s. 208.

⁹¹ AXBOE, Morten. *Guld og guder i folkevandringstiden*, s. 200, 191.

⁹² STYLEGAR, Frans-Arne. *Gull, guder og guders utvalgte*, s. 31.

⁹³ PESCH, Alexandra. *Frauen und Brakteaten*, s. 196.

⁹⁴ STYLEGAR, Frans-Arne. *Gull, guder og guders utvalgte*, s. 33.

⁹⁵ LAMM, Jan Peder. *Bracteater*; s. 53.

⁹⁶ ARRHENIUS, Birgit. *Women and gold*, s. 91.

za doby stěhování národů. Postrádáme tak jména jednotlivých bohů. Samozřejmě nemohu vyloučit, že by se nemohlo jednat o bohy na brakteátech. Nicméně je očividné, že ve Skandinávii tehdy existovalo plno malých politických seskupení s válečnickou družinou, jako tomu bylo na kontinentu a motiv panovníka či válečníka mohl být velmi populární. Jelikož brakteáty cirkulovaly po zemích Skandinávie, mohli si je nechat zhotovovat králové i družina a zdůraznit tak svou moc a prestiž, neboť se jednalo o zlaté výrobky.

Na brakteátech se také vyskytují ženy. Jedná se o brakteáty, na nichž je sedící žena se strnulou tváří. Takovou skupinu nazývá Peschová „ženskými brakteáty“. Může se jednat o bohyni s odznaky vlády a moci, o vědmu či o ženu z vyšší společenské vrstvy. Peschová při svém výzkumu brakteátů narazila na pět z nich, jimž přiřkla společný původ a díky podobnosti vyobrazených postav je označila jakožto tu samou rodinu. Dle Peschové bychom se ale neměli upínat na jednu konkrétní interpretaci, kdy se například jedná o bohyni Frigg. Žena na brakteátech může být i vědma⁹⁷ anebo to může být žena náčelníka, jak tvrdí Arrheniusová při svém výzkumu 15 hrobů z anglického Kentu. Zde se jedná především o ženské hroby, v nichž byly nalezeny brakteáty. Charlotte Behrová se domnívá, že byly tyto ženy z vyšší sociální třídy a mohly mít tak politický vliv při zakládání nových království. Nalezené brakteáty byly onošené a to nejspíše během života zesnulé ženy. V Kentu byl jeden z brakteátů nalezen ve váčku v hrobu muže. Žena ho mohla nosit a poté dát do hrobu.⁹⁸ I Peschová se domnívá, že se mohlo jednat o amulety, které byly ukládány do hrobů s pohřbívanými ženami.⁹⁹ A navíc se opět může jednat o kult Ódina, soudě dle místa Woodnesborough, které se nacházelo 3 kilometry od nálezů brakteátů.¹⁰⁰ Naopak Birgit Arrheniusová spojuje ukládání cenných předmětů do země s ženami, kde mohly brakteáty být jejich majetkem a protože byly porody riskantní, mnoho žen zemřelo, aniž by se jejich majetek dostal dále od domova.¹⁰¹

Co se týče těchto interpretací, souhlasím s myšlenkou Peschové, že se na brakteátech mohou vyskytovat různé ženy, a to samé se může vztahovat i ke zlatým fóliím, o nichž zde bude řeč. Ikonografický rozbor ukáže, že móda mužů i žen na brakteátech a fóliích je rozmanitá a proto se může jednat nejen o vyobrazování

⁹⁷ PESCH, Alexandra. *Frauen und Brakteaten*, s. 36-40, 50, 54, 68.

⁹⁸ BEHR, Charlotte. *Do bracteates identify*, s. 95-99.

⁹⁹ PESCH, Alexandra. *Frauen und Brakteaten*, s. 33.

¹⁰⁰ BEHR, Charlotte. *Do bracteates identify*, s. 95-99.

¹⁰¹ ARRHENIUS, Birgit. *Women and gold*, s. 93.

rozdílných postav, ale tyto postavy mohou mít také jiné sociální postavení, o čemž budu hovořit později. Jednoznačně se však domnívám, že jsou na brakteátech vyobrazeny odlišné postavy z vícero oblastí Skandinávie s přihlédnutím vlivu na jejich motivy z Římské říše.

2.1/4 Interpretace brakteátů z hlediska jejich role v kultu

Role brakteátů mohla být také významná v oblasti kultu. Z ikonografického pohledu se může jednat o kultický tanec dvou akrobatů, jak soudí Holmqvist. Na brakteátech z Upplandu jsou těla dvou postav propleteny a tanec zde může reprezentovat téma boje. Postava nalevo při něm může udeřit postavu napravo rukou do krku anebo se může jednat o rituál, kde jedna postava předává druhé své nástupnictví pro božskou vládu.¹⁰² Ať tak či onak, jedná se o interakci dvou postav, které pohybem vyjadřují určité rituální gesto, které bylo zavedeno v lidské společnosti. Pohyb těchto postav mohl být vykonáván v průběhu náboženského rituálu.

Jakožto předměty mohly brakteáty dle Haucka nahradit obětní tabulky, které byly v pozdní antické době užívány jako dary bohům.¹⁰³ Ze Skandinávie máme nález brakteátů na dvoře Vanse, v jehož názvu je označení severské skupiny bohů Vanů.¹⁰⁴ Mohlo se tak jednat o dar danému místu. Dle Wikera a Lotte Hedeagerové se mohlo jednat o obětiny. Zatímco Wiker se domnívá, že brakteáty mohly být ukládány do země na ochranu proti zásahu nadpřirozených sil, Hedeagerová usuzuje, že byly do země vkládány kvůli udržení harmonie s přírodou.¹⁰⁵ Brakteáty mohly také hrát svou roli na oslavách, náboženských ceremoniích a shromážděních anebo při přísaze králi anebo náčelníkovi. Mohlo se jednat i o amulety, což poprvé vyslovil Johann-Daniel Major roku 1690.¹⁰⁶ Amulety mohly být prodávány či kupovány.¹⁰⁷ Anker se domnívá, že

¹⁰² HOLMQVIST, Wilhelm. *Guld halskrågarna*, s. 45.

¹⁰³ HAUCK, Karl. *Altuppsalas Polytheismus exemplarisch erhellt mit Bildzeugnissen des 5.-7. Jahrhunderts (Zur Ikonologie der Goldbrakteaten, LIII)*. In UECKER, Heiko. *Studien zum Altgermanischen. Festschrift für Heinrich Beck*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1994, s. 203.

¹⁰⁴ STYLEGAR, Frans-Arne. *Gull, guder og guders utvalgte*, s. 9.

¹⁰⁵ AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*, s. 113.

¹⁰⁶ BENTE, Magnus. *Mennesker, guder og masker*, s. 49-50, 12.

¹⁰⁷ ANDRÉN, Anders. *Guld og makt*, s. 245.

mohly být brakteáty součástí přívěsků na dřevěné sochy bohů jakožto emblémy jejich božskosti.¹⁰⁸

Z hlediska profánního využití mohly být brakteáty používány jako ozdoby¹⁰⁹ například ve formě šperků.¹¹⁰ Peschová usuzuje, že například náhrdelníky tvořené z brakteátů byly velmi cenné a tak nemohly patřit obyčejnému člověku. Mohl je vlastnit kněz.¹¹¹ Anebo mohly dle Haucka být užívány jakožto platidlo za různé předměty, se kterými mohlo být obchodováno na svatbě.¹¹² Kjærum popírá ideu, že by se mohlo jednat o platidlo, jelikož mají brakteáty poutko a platidla poutka nemívají. Mohly být tedy nošeny jako přívěsky mezi lidmi.¹¹³

Jak již bylo řečeno, byly brakteáty uloženy do země. Svědčí to o tom, že musely být v době stěhování národů důležité a lidé se tehdy mohli obávat, že by mohly být v budoucnu odcizeny či zničeny. Jak si později ukážeme, je jejich materiál daleko pevnější nežli materiál fólií a tak mohly být před svým uložením užívány a opotřebovány. Jelikož docházelo k cirkulaci zlata, dostávaly se do rukou lidí z různých oblastí. Díky tomu, že byly tyto předměty vyrobeny ze zlata, patřily nejspíše lidem vyššího sociálního postavení, kteří s nimi měli své obchodní či náboženské záměry. Brakteáty, které byly onošené, se jistě mohly vyskytovat při předávání darů či na svatbách, kde se sešlo více lidí. Pro jejich majitele musely být významné, protože se některé brakteáty našly v hrobech anebo mohly být do země ukládány jako obětiny bohům. Opět zde zastávám názor, že se užití brakteátů lišilo v závislosti na tom, komu patřily a eventuálně na zvycích dané oblasti. Pochopitelně také záviselo na daném sociálním postavení člověka. Jelikož byly nalezeny na různých místech, nelze říci, že by se s nimi zacházelo pouze v posvátné či pouze v profánní oblasti. Obě oblasti mohly být úzce provázány a více brakteátů na jednom místě tak mohlo být užíváno pro náboženské i světské účely.

¹⁰⁸ ANKER, Peter. *The art of Scandinavia 2*, s. 183.

¹⁰⁹ FONNESBECH-SANDBERG, Eliza. *Guldets funktion*, s. 238.

¹¹⁰ AXBOE, Morten. *Guld og guder i folkevandringstiden*, s. 200.

¹¹¹ PESCH, Alexandra. *Frauen und Brakteaten*, s. 34.

¹¹² HAUCK, Karl. *Frühmittelalterliche Bildüberlieferung*, s. 553.

¹¹³ KJÆRUM, Paul. *Oldtidens ansigt*, s. 148.

2.2 Příklady jiných předmětů z období stěhování národů až po dobu vikinskou

Z doby stěhování národů až po dobu vikinskou máme kromě brakteátů a fólií i několik dalších příkladů zlatých předmětů, které vyobrazují pár lidí. Můžeme zde uvést kupříkladu medailon z Inderøy ve středním Norsku, který pochází z roku 400 a vyobrazuje muže a ženu. Byl nalezený nedaleko zlatých fólií v Mære ve středním Norsku. Ačkoliv je zhotoven podle vzoru římských medailonů, Møllenus se domnívá, že byl vyroben místně. Na medailonu může být dle Steislandové císař s císařovnou a stromem života. Muž drží velký prsten a mezi oběma je větev stromu.¹¹⁴ Naopak Peschová interpretuje tuto větev ne jako strom, ale jako hůl, kterou drží žena v ruce.¹¹⁵ Dle Benteho se ale jedná o boha Baldra a bohyni podsvětí Hel. Dle *Gylfiho oblouznění* cestuje Baldr cestuje do podsvětí, neboť je zabit svým bratrem Hödem na popud Lokiho¹¹⁶ a prsten v jeho ruce je Draupni, ze kterého každou devátou noc vznikne osm stejně těžkých prstenů jako je prsten sám, jak je psáno v *Jazyce básnickém*, který byl zapsán ve 13. století.¹¹⁷ Pokud by se jednalo o mýtus o smrti boha Baldra, máme zde již velice raně zachovaný doklad tohoto mýtu a tento příběh by potom musel být obyvatelům známý 800 let před jeho zapsáním. Jednalo by se poté o silnou orální tradici, která by do 13. století přetrvala. Je ale také možné, že mohlo toto vyobrazení být součástí jiného mýtu anebo mohly být scény z tohoto mýtu jiné, nežli jejich pozdější psaná verze. Důležité ale je, že inspiroval-li se výrobce fólií vyobrazením císaře a císařovny, tak tento motiv převzal a upravil si jej dle sebe pro germánský svět.

Také zde máme dřevěnou stoličku možného trůnu, v níž je zasazeno vyobrazení páru z dánského Søllestedu. Stolička pochází z hrobu doby vikinské.¹¹⁸ Jak si později ukážeme, je toto vyobrazení velice podobné fóliím vyobrazujícím pár, které byly nalezeny uvnitř náčelnického domu v Borgu v Lopotech. Na této stoličce působí vyobrazení zdobným dojmem a taková nejspíše byla i jeho funkce. Jeho podobnost

¹¹⁴ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 75.

¹¹⁵ PESCH, Alexandra. *Frauen und Brakteaten*, s. 64.

¹¹⁶ STURLUSON, Snorri. *Gylfiho oblouznění*. In *Edda a Sága o Ynglinzích*. Praha: Argo, 2003, s. 87, úsek 49.

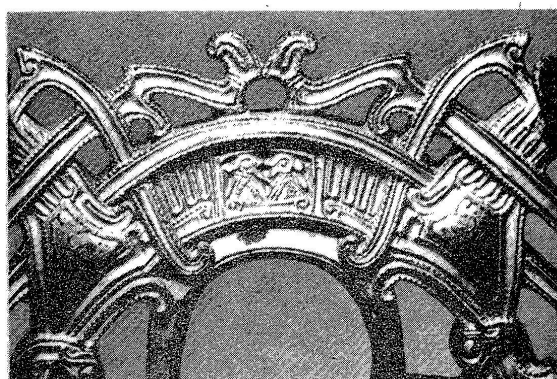
¹¹⁷ BENTE, Magnus. *Mennesker, guder og masker*; s. 43-44. Draupni je doložen v *Jazyce básnickém* In *Edda a Sága o Ynglinzích*. Praha: Argo, 2003, s. 122, úsek 43.

¹¹⁸ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 75-76.

s fóliemi ale nesmí být ignorována. Bohužel nejsou vidět končetiny postav a proto nelze určit, dotýkají-li se vzájemně na hrudi a v pase, jako například fólie č. 1 či ne.

Medailon z Inderøy, střední Norsko.¹¹⁹

Stolička ze Søllestedt, Dánsko.¹²⁰

Medailon z Inderøy byl nalezen ve středním Norsku, které je poměrně vzdálené od kontinentální Evropy. Severněji se našly jen fólie z Mære a Borgu. Je-li u medailonu opravdu vliv Římské říše, máme tak unikátní doklad motivu páru, u kterého se autor inspiroval Římem. Umělec mohl nějakou dobu žít či se obchodně zdržovat na jihu Skandinávie.

Zajímavý je prsten, který drží muž. Nemůžeme s jistotou říci, že se jedná o Draupni, neboť je jeho existence doložena až ze *Snorriho Eddy* ze 13. století. Jistě se může jednat o starší představu, ale o tomto prstenu není ve starších písemných pramenech řeči. Na některých zlatých fóliích se ale nachází kroužek mezi mužem a ženou, což může být slunce či jiný kulatý předmět, jelikož se jej postavy nedotýkají. Motiv hole a také kroužku musel být v ikonografii doby stěhování národů populární. Domnívám se, že je nutné vycházet z daného kontextu, kde se tyto atributy na zlatých předmětech nachází. Dotýká-li se osoba kroužku, jistě se nemůže jednat o slunce a stejně tak je nelogické, že by kroužek nad postavami muže a ženy na fóliích byl součástí šperků, neboť by potom byl nejspíše zobrazován na oděvu postav. Stejně tak, postrádá-li hůl listy, může se jednat o hůl a v případě trčících trnů spíše o větev.

¹¹⁹ Tamt., s. 89.

¹²⁰ Tamt., s. 91.

2.2/1 Fólie

Na akademické půdě se poprvé o fóliích dozvídáme roku 1700, kdy již zmiňovaný Otto Sperling ve svém díle *De nummorum bracteatorum et cavorum* okomentoval nález párové fólie z Norska. Roku 1791 se v terminologii Nilse Henrica Sjöborga poprvé objevil švédský pojem *guldgubbar*. Roku 1899 publikoval Gabriel Gustafson článek, kde fólie označil jakožto *guldblader* neboli „zlaté fólie“, a také to byl nejspíše první badatel, který zmíněný výjev interpretoval jakožto mileneckou scénu.¹²¹

V současné době je známo přes 2650 fólií. Téměř 2 400 z nich bylo nalezeno na dánském ostrově Bornholm, 112 v ostatních oblastech Dánska, 113 ve Švédsku a 43 v Norsku. Žádná fólie se nenašla mimo oblast Dánska, Švédska a Norska, a tedy ani na Islandu či v oblasti skandinávských kolonií.¹²² Největší počet fólií byl nalezen ve švédských lokalitách jako je Slöinge, Svintuna, Eskilstuna a Helgö, v dánském Sorte Muld, Gudme a Lundeborgu, a norském Mære či Borgu.¹²³

¹²¹ LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils found in Sweden: a study based on the discoveries from Helgö*. In *Excavations at Helgö XVI. Exotic and Sacral Finds from Helgö*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1961, s. 115-116.

¹²² WATT, Margrethe. *Kings or gods? Iconographic evidence from Scandinavian gold foil figures*. *Anglo-Saxon Studies in Archeology and History* 10, 1999, s. 174.

¹²³ MUNCH, Gerd Stamsø. *Borg as a pagan centre*. In MUNCH, Gerd Stamsø, JOHANSEN, Olav Sverre & ROESDAHL, Else. *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*. Trondheim: Tapir Academic Press, 2003, s. 256.

Mapa ukazující dosud známá naleziště zlatých fólií na území Skandinávie. V pravém dolním rohu je mapka dánského ostrova Bornholm, kde bylo nalezeno nejvíce fólií.¹²⁴

Fólie jsou datovány od doby stěhování národů do doby vikinské.¹²⁵ Místa jejich nálezů se liší. Většina fólií byla nalezena uvnitř či v okolí obytných domů, a to častokrát u sloupů podpírajících budovu jako ve Slöinge, Helgö, Svintuně či Hovu. Dále se fólie nacházely pod základy středověkého kostela jako v Eskilstuně či Mære, v půdě pobřežního města Lundeberg¹²⁶ a jedna fólie byla srolovaná v bažině.¹²⁷ Pouze jednou byly fólie nalezeny mezi zásobami zlata a to v Kongsviku.¹²⁸ Místní původ fólií je

¹²⁴ WATT, Margrethe. *The Gold-Figure Foils („Guldgubbar“) from Uppåkra. A ceremonial building and its context at Uppåkra, southern Sweden.* In *Continuity for Centuries*, 2004, s. 168.

¹²⁵ WATT, Margrethe. *Kings or gods*, s. 174.

¹²⁶ MUNCH, Gerd Stamsø. *Borg as a pagan centre*, s.256-257.

¹²⁷ WATT, Margrethe. *Die Goldblechfiguren („guldgubber“) aus Sorte Muld, Bornholm.* In HAUCK, Karl. *Der historische Horizont der Götterbild-Amulette aus der Übergangsepoche von der Spätantike zum Frühmittelalter: Bericht über das Colloquium vom 28.11.-1.12.1988 in der Werner-Reimers-Stiftung.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992, s. 221.

¹²⁸ MUNCH, Gerd Stamsø. *Borg as a pagan centre*, s. 257.

badatelé zkoumán a jako možnou teorii lze uvést oblast mezi Bornholmem, Skåne a Fynem.¹²⁹

Fólie jsou velmi malé a tenké – jejich délka se pohybuje mezi 0,5 a 1,5 cm². Jsou zhotoveny z různých razidel,¹³⁰ z nichž jich bylo dosud nalezeno 370.¹³¹ Mackeprang se domnívá, že některé fólie byly raženy stejným způsobem jako brakteáty.¹³² Výroba fólií musela být časově náročná.¹³³ Máme zde tedy několik století ražení fólií i náročnou dobu výroby, což může indikovat, že byly vyráběny ze zvláštních důvodů a kvůli svému materiálu si je mohli opatřovat lidé z bohatších vrstev společnosti.

Vyobrazení na fóliích jsou různá. Je na nich buď samotný muž, samotná žena, anebo pár muže a ženy či dvou mužů.¹³⁴ Fólie vyobrazující pár byly nalezeny v západní části Skandinávie od ostrova Fyn po Norsko.¹³⁵ Dochovalo se jich přibližně 100 a vykazují regionální odlišnosti. Muž je oblečený v sukničce a v některých případech má přehozený plášť přes ramena.¹³⁶ Bente rozlišuje tři typy mužských oděvů: čtvercový lem oděvu, který se táhne k chodidlům muže, dále muže s pláštěm po lýtka a muže s krátkou tunikou nad kolena.¹³⁷ Takovouto tuniku lze najít u mužského oděvu v Byzanci.¹³⁸ Jelikož je oděv dlouhý ke kolenům, může to být válečník.¹³⁹ Žena nosí dlouhé šaty se svrchním pláštěm.¹⁴⁰ Takový typ oděvu je běžný pro období od 6. do 8. století a je nalézán ve skandinávských hrobech.¹⁴¹ Dle Simka je takovýto plášť na fóliích původem norský.¹⁴² Zatímco ženský oděv se na fóliích liší, mužský oděv je

¹²⁹ SIMEK, Rudolf. *Gods, kings, priests or worshippers? The status of the figures on the Migration age Scandinavian goldgubber*. In JACKSON, T. N. et al. *Norna u istochnika sud'by: Sbornik statej v chest' Eleny Aleksandrovny Mel'nikovoj*, Moskva 2001, s. 140.

¹³⁰ WATT, Margrethe. *Kings or gods*, s. 174.

¹³¹ MÜLLER-WILLE, Michael. *Opferkulte der Germanen und Slawen*. Stuttgart: Verlagsbüro Wais & Partner, 1999, s. 66.

¹³² MACKEPRANG, Mogens B. *De nordiske guldbrakteater*, s. 105.

¹³³ WATT, Margrethe. *Die Goldblechfiguren*, s. 204.

¹³⁴ SOLLI, Brit. *Seid*, s. 210.

¹³⁵ SIMEK, Rudolf. *Gods, kings, priests*, s. 140.

¹³⁶ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 73.

¹³⁷ RATKE, Sharon. *Relationen zwischen Rechtsgesten und bildlichen Darstellungen auf Goldgubbern*. Bonn: Philosophischen Fakultät der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn, s. 57.

¹³⁸ WATT, Margrethe. *Images of women on „Goldgubber“ from the Merovingian Age*. In HEIZMANN, Wilhelm, SIMEK, Rudolf & MOTZ, Lotte. *Mythological women: studies in memore of Lotte Motz (1992 – 1997)*. Wien: Studia medievala septentrionalia Bd. 7, 2002, s. 89.

¹³⁹ SIMEK, Rudolf. *Goddesses, Mothers, Disir*, s. 95.

¹⁴⁰ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 73.

¹⁴¹ WATT, Margrethe. *Images of women*, s. 89.

¹⁴² SIMEK, Rudolf. *Goddesses, Mothers, Disir: Iconography and interpretation of the female deity in Scandinavia in the first millenium*. In HEIZMANN, Wilhelm, SIMEK, Rudolf & MOTZ, Lotte. *Mythological women: studies in memore of Lotte Motz (1992 – 1997)*. Wien: Studia medievala septentrionalia Bd. 7, 2002, s. 95-96.

poměrně stejný a může naznačovat určitou ceremoniálnost.¹⁴³ Vlasy ženy jsou buď spleteny do drdolu anebo do uzlu vlasů.¹⁴⁴ Dlouhé vlasy svázané do uzlu na temenu hlavy a částečně splývající do poloviny páteře byly v té době běžné. Jedná se o tzv. *irský uzel*, jehož učešání mohlo zabírat delší čas, a proto se Wattová domnívá, že mohl být symbolem ženina vysokého postavení ve společnosti. Ač byly dlouhé vlasy u žen běžné, na fóliích z Norska mají ženy delší vlasy, nežli na fóliích ze Švédska. Oproti tomu vlasy mužů se liší. Muži na fóliích mají dlouhé vlasy pod ramena i kratší vlasy pod uši. Mužský účes byl tedy více otevřen místním změnám nežli ženský.¹⁴⁵ Nejčastěji jsou mužské vlasy zobrazeny po ramena.¹⁴⁶ Délka mužských vlasů odpovídala módě vládců franské říše a dlouhé vlasy mohly symbolizovat moc panovníků či elity.¹⁴⁷

Na některých fóliích drží pár různé atributy jako je žezlo či prsten, anebo se mohou tyto atributy nacházet mezi oběma postavami a nad nimi. Ohraničení fólie je perlové či rovné.¹⁴⁸ Na párových fóliích jsou k sobě postavy vždy otočeny z profilu. Dle Gro Steinslandové stojí postavy na švédských fóliích u sobě blíže nežli na norských a mohou se vzájemně dotýkat rty. Vzdálenost postav na norských fóliích jsou tedy vzdálenější.¹⁴⁹

V této kapitole bych opět ráda zdůraznila rozmanitost módy mužů a žen v době stěhování národů po dobu vikinskou. Jak bylo řečeno, oděv mužů byl poměrně stereotypní, ale jejich účes vykazoval velké odlišnosti. Opačně tomu bylo u žen, které nosily vlasy v drdolu či rozpuštěné, ale jejich oděv s pláštěm či bez se lišil dle regionu. I vzdálenost partnerů od sebe se liší. Na fóliích ze Švédska jsou postavy blíže a norské fólie zobrazují větší vzdálenost. To je důvod, proč bych odůvodnila svou hypotézu, že fólie a také brakteáty vyobrazují různé muže a ženy v závislosti na regionu původu těchto předmětů.

¹⁴³ WATT, Margrethe. *Die Goldblechfiguren*, s. 208.

¹⁴⁴ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 73.

¹⁴⁵ SIMEK, Rudolf. *Goddesses, Mothers, Disir*, s. 97-99.

¹⁴⁶ SIMEK, Rudolf. *Gods, kings, priests*, s. 142.

¹⁴⁷ AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*, s. 101.

¹⁴⁸ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 73-74.

¹⁴⁹ STEINSLAND, Gro. *Eros og død i norrøne myter*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997, s. 91.

2.2/2 Vědecké interpretace fólií

Mezi vědci bývají fólie interpretovány dvojím způsobem. Za prvé se jedná o metodu ikonografickou, která zkoumá detaily postav na fóliích. Díky těmto detailům jsou postavy vědci interpretovány jakožto posvátné či profánní, a jsou spojovány s příběhy, které se dochovaly v pozdějších písemných pramenech. Postavami mohou být božstva, nižší božstva anebo profánní lidé, kteří se účastní náboženského rituálu pro bohy či posvátné svatby. Za druhé je to metoda archeologická, kde je kladen důraz na uložení fólií do země a jejich případnou funkci před jejich uložením. Fólie mohly být užívány jakožto platidla, amulety, předměty v kultu božstev anebo obětiny pro štěstí a prosperitu obyvatel. V této kapitole rozeberu oba tyto přístupy.

2.2/3 Interpretace dle ikonografie fólií

Myšlenku, že muž a žena na párových fóliích prezentují božstva, poprvé vznesl roku 1909 Magnus Olsen při svém výzkumu fólií z Jæren v Norsku. Dle něj se jednalo o boha Freye a obryni Gerdu z eddické básně *Skírniho cesta* a na fóliích je výjev z mytické neboli posvátné svatby těchto obou nadpřirozených mocností, která je označována jako *hieros gamos*. Jelikož je *Skírniho cesta* plodnostním mýtem, mohly být fólie uloženy do země během rituálu pro zajištění plodnosti země.¹⁵⁰ Dle mýtu se Frey rozhlíží po kraji obrů z Ódinova sídla a spatří půvabnou ženu, obryni Gerdu. Začne po ní toužit a pošle svého sluhu Skírniho, aby mu u ní domluvil setkání a sňatek. Gerda zpočátku nabídku odmítá, ale Skírni jí pomocí různých barvitých výhrůžek donutí změnit názor. Sňatek je pak stvrzen pohárem s medovinou. Je příhodné, že na některých fóliích uchopuje muž ženu a žena jej „odmítá“¹⁵¹ Hauck se věnoval rozboru dvojic a dle něj se některé z nich objímají a políbí ke konci svatebního obřadu.¹⁵² *Skírniho cesta* tedy mohla být inspirací pro motiv na párových fóliích¹⁵³ a motiv se týká kultu

¹⁵⁰ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 81. Báseň *Skírniho cesta* in EDDA, překlad Ladislav Heger, úprava Helena Kadečková. Praha: Argo, 2004, s. 99-119.

¹⁵¹ BENTE, Magnus, *Mennesker, guder og masker*, s. 58.

¹⁵² HAUCK, Karl. *Altuppsalás Polytheismus exemplarisch*, s. 248.

¹⁵³ BENTE, Magnus, *Mennesker, guder og masker*, s. 58.

plodnosti.¹⁵⁴ Přesvědčení, že by se mohlo jednat o Freye, potvrzuje nejen zapsaný mýtus, ale i některé atributy jako je vlna, která může odkazovat k Freyově lodi Skíðbladni¹⁵⁵ a také jeho kult, který se dle Holmqvista odrážel v symbolické svatbě božstev a mohl být praktikován v Uppsale, o které psal Adam Brémský v 11. století.¹⁵⁶ Bæksted se domnívá, že byla *Skírniho cesta* zpívána na svatbách a podle ní byla veřejně hrána vystoupení s tematikou božské svatby.¹⁵⁷

Steinslandová se inspirovala Olsenovým pojetím a roku 1988 ve své doktorské práci rozebrala otázku mytologických modelů v eddických písních *Skírniho cesta* a *Píseň o Hyndle*. Skrze tyto modely a symboliku se dle ní může jednat o ideologii vládců a jejich intronizaci ve vikinské době. Vládcí mohli svůj původ odvozovat od božstev, kteří se spojili skrze posvátnou svatbu.¹⁵⁸ V *Sáze o Ynglinzích* je psáno, že Frey a Gerd jsou mytickými předky švédského rodu Ynglingů,¹⁵⁹ zatímco dle *Výčtu Háleygjovců* jsou Ódin a obryně Skadi mytickými předky rodu Hákona Mocného z Norska.¹⁶⁰ Ve *Skírniho cestě* se hovoří o jablku, žezlu a prstenu, a tyto atributy se vyskytují na některých fóliích. Dle Steinslandové se nejedná o čistě plodnostní mýtus, ale o svatbu protikladných sil, kdy obryně je spojována se zemí a bůh s nebem. Tyto opačné síly stejně jakožto opačná pohlaví se navzájem doplňují. Steinslandová se domnívá, že takový prvek byl v předkřesťanském náboženství velmi důležitý.¹⁶¹

Na fóliích se nemusí vyskytovat pouze Frey, ale i jiní bohové. Může to být Ódin, který drží v ruce kopí Gungir¹⁶² anebo Tór.¹⁶³ Hauck podporuje teorii o tom, že se jedná o Tóra díky holi, kterou bůh drží a která může představovat žezlo. Tór je zde panovníkem a chrání dané místo.¹⁶⁴ Žena na fólii může být bohyní Freyou či valkýrou s picím rohem.¹⁶⁵ Jinými slovy mohly fólie zobrazovat několik různých bohů v závislosti na tom, kolik postav na nich bylo zobrazeno. Na párových fóliích to byl Frey a na fóliích s mužem Ódin a Tór.

¹⁵⁴ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 81.

¹⁵⁵ LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils*, s. 122.

¹⁵⁶ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 81.

¹⁵⁷ LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils*, s. 46.

¹⁵⁸ CHRISTOPHERSEN, Axel. *Eplet, staven og ring*. In *Spor – fortidsnytt fra midt Norge*, nr. 2, 1990, s. 9-10. *Báseň Píseň o Hyndle* in *EDDA*, překlad Ladislav Heger, úprava Helena Kadečková. Praha: Argo, 2004, s. 99-119, 183-195.

¹⁵⁹ *Sága o Ynglinzích* 10. (In STURLUSON, Snorri, s. 154)

¹⁶⁰ *Sága o Ynglinzích* 8. (In STURLUSON, Snorri, s. 153)

¹⁶¹ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 82-85.

¹⁶² JØRGENSEN, Lars. *Guld, magt og tro*, s. 264.

¹⁶³ BENTE, Magnus. *Mennesker, gude og masker*, s. 59.

¹⁶⁴ LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils*, s. 122.

¹⁶⁵ BENTE, Magnus. *Mennesker, gude og masker*, s. 59.

Jak jsem již několikrát zmiňovala, je těžké s přesností říci, o jaká božstva se jedná. Objímající se dvojice na párových fóliích může odkazovat na mytickou svatbu a podíváme-li se do písemných pramenů, zcela jistě najdeme takový příklad ve *Skírniho cestě*. Ale stejně jako *Sága o Hákonu Dobrém* či *Výčet Háleygjovců* je i *Skírniho cesta* zapsána ve 13. století a může v sobě obsahovat řadu vlivů z křesťanského prostředí. Frey, Gerd, Ódin a Skadi zde vystupují jakožto mytičtí předkové a zakladatelé mocných rodů, které poté vládli různým místům Skandinávie. Bylo-li tomu tak, je vcelku pochopitelné, že se tyto rody snažily osvětlit svůj původ a obraceli se k božstvům panteonu svého náboženství. Otázkou ale zůstává, je-li tato ideologie vládců vyobrazena na fóliích. V době stěhování národů zcela jistě existovaly malé skupiny se svými vůdci, kteří byli pro tyto skupiny symbolem moci. Nemohu ale s přesností potvrdit, že byla v té době uctívána přesně ta božstva, o kterých hovoří později zapsané písemné prameny, které zde byly zmíněny, kromě doložených kontinentálních názvů bohů Ódina, Tóra a Freye.

Další teorie hovoří o tom, že je na fóliích vyobrazena část náboženského rituálu. Dle Bæksteda mohl muž a žena nosit kostýmy a masky. Díky maskám se mohli lidé přestrojit za bohy a během rituálu tyto bohy představovat. Mohli to ale být šamani nosící masky. Danielsonová se domnívá, že tito šamané cestovali mezi lidským a nadpřirozeným světem, aby získávali moudrost nebo aby se zkontaktovali se svými předky. Pokud by se zde jednalo o formu šamanismu a fólie by vyobrazovaly rituál, na kterém postavy cestují do jiných světů, mohlo by vyobrazení popisovat kult Ódina, praktikovaný elitou, neboť bůh Ódin byl mezi vyšší vrstvou společnosti oblíbený a jeho vztah k šamanismu je doložen kupříkladu v eddické poezii.¹⁶⁶ Dále mohly být osoby věštcí, vůdci či jejich asistenti, kteří při rituálu pomáhali místním kněžím. Obličejové osob jsou vyryty bez zvláštních detailů a abstraktně, hlava postav nemá správné proporce a chybí jí uši. Maneringová proto tvrdí, že postavy nejsou zobrazovány naturalisticky a podporuje teorii Bæksteda o tom, že postavy by na sobě mohly mít masky. Cílem motivů mohlo být vyobrazení oblečení postav a výraz v obličejích nebyl natolik důležitý. Dle možného pohybu některých postav se dle Holmqvista jedná o tzv. „tančící bohy“. Na postavách s jednotlivými figurami mohou být vyobrazena gesta, která se přechovala po staletí a lidé s nimi museli být obeznámeni.

¹⁶⁶ Jedním z dokladů je oběť Ódinova oka. In *Vědmina Věštba*. In *Edda*, překlad Ladislav Heger, s. 32, strofa 28.

Při tanci se střídali partneři a tancovali spolu muž s mužem, muž s ženou, atd. Postavy nosily ceremoniální úbory.¹⁶⁷ Již jsem zde hovořila o tom, že tento tanec Holmqvist interpretoval jakožto kultický, který probíhá při náboženském rituálu. Jelikož jsou od sebe postavy vzdáleny, popřel tak teorii o milenecké scéně obou osob. Domníval se, že tanec byl výrazem pro boj či rituální předání nebeské vlády.¹⁶⁸ I pro Becka je tanec důležitý k otevření boje či rituálu anebo se mohlo jednat o námluvy.¹⁶⁹ Jednalo-li se o rituál, mohli lidé vzývat pro ochranu a prosperitu například ženská božstva jako byly *dísy*. Dle Simka mohli rituál vést či se jej účastnit náčelníci, neboť boha zastupovali v roli vykonavatelů náboženských rituálů.¹⁷⁰

Otázku, jedná-li se o zobrazení náboženského rituálu, vidím také jako velmi problematickou. Kupříkladu u fólií, které zde budu zkoumat, jsou muž a žena vyobrazeni v objetí bez jakýchkoliv atributů. Je těžké určit, mají-li masku, protože jsou postavy v některých případech u sebe velmi přiblíženi a dotýkají se tvářemi. Dále lze masku jako takovou vyloučit, protože obličejové postavy jsou rozmanité. Oděv postav na fóliích byl v době stěhování národů běžný a tak je těžké je definovat jako kněží, jejich asistenty či osoby převlečené za bohy. Dle mého názoru objetí postav nenaznačuje, že by se jednalo o náboženský rituál. Je to se spíše o profánní akt mezi dvěma lidmi, což zde nyní ještě dále rozeberu.

Postavy na fóliích mohly vyobrazovat postavy, v nichž se propojovala sakrální i sekulární moc. Dle Simka se jedná o osoby vyššího postavení jako například král, kněz či bůh, a mohlo se jednat o vyobrazení ideálů lidí té doby.¹⁷¹ Důležitý je zde oděv postav, který je ovlivněn franským a severským stylem.¹⁷² Může se tak jednat o zosobnění moci podtržené vyobrazením módy té doby. Kjærum zkoumal fólie s mužem držícím hůl, která je dle něj žezlo a muž tak může být princem, který zosobňoval boha a ve své době chránil svůj lid, podílel se na chodu společnosti, a byl zodpovědný za náboženské festivaly. Plnil tedy rozličné funkce v rámci společnosti. Zajímavé je, že na některých fóliích má muž zvednutou ruku, což může naznačovat přísahu či pozdrav.¹⁷³

¹⁶⁷ LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils*, s. 47, 124, 118.

¹⁶⁸ HOLMQVIST, Wilhelm. *The dancing gods*. Acta Archaeologica 21, Lund, Institute of archeology, 1991, s. 107-108.

¹⁶⁹ HAUCK, Karl. *Altuppsaläs Polytheismus exemplarisch*, s. 218, 249.

¹⁷⁰ SIMEK, Rudolf. *Gods, kings, priests*, s. 148.

¹⁷¹ Tamt., s. 147, 145.

¹⁷² WATT, Margarethe. *Kings or gods*, s. 183.

¹⁷³ KJÆRUM, Paul. *Oldtidens ansigt*, s. 144.

Může to být vládce či občan nižšího postavení. Anebo se mohlo jednat o záznam ze svatby. Svatba již byla v této práci zmíněna v souvislosti s posvátnou svatbou dle interpretace Steinslandové a jejím mimickým předvedení ve stylu díla *Skírního cesty* dle Bæksteda. Kromě vyobrazení krále či kněze se mohlo jednat i o válečníka, soudě podle kaftanu, který muž nosil.¹⁷⁴

Co se týče postavy ženy na fóliích, je jejich interpretace profánnějšího charakteru. Je zde nasnadě zmínit teorii Simka, který si všímá regionálních změn v oděvu ženy. Zatímco na fóliích ze Švédska nosí žena oděv na zem a plášť po kolena, na fóliích z Norska je její plášť kratší. Z toho tedy vyvozuje, že ženy mohly mít různou sociální funkci. V průběhu ražení fólií se mohla měnit móda a tak je třeba všimnout si detailů. Každý rozdíl v attributech či oděvu na fóliích totiž může označovat rozdílnost rolí osoby a jejich funkcí, anebo se může jednat o rozdílné osoby.¹⁷⁵ A tak se dle Ratke se jednalo o ženy vyšší sociální třídy díky plášti, které ženy nosily. Tyto pláště musely být vzácné a drahé a mohly je nosit vdovy či ženy, které žily odděleně od manžela, který jim tyto věci mohl posílat.¹⁷⁶

Z profánního pohledu se mohlo jednat o milenecký či přátelský akt, anebo o scény z oblasti práva ve společnosti. Gustafsson se domnívá, že motiv milenců na fóliích se neustále opakuje¹⁷⁷ a Wattová považuje výjev párových fólií za legitimizaci sňatku.¹⁷⁸ Moment uzavření sňatku vidí Simek jako rozhodující a také jako příležitost pro požádání o božskou pomoc při uzavírání svatební smlouvy. Svatební scénu nevidí hlavně jako mytickou svatbu, ale spíše jako světskou, protože z pramenů se dočítáme, že sňatky mezi bohy nebyly příliš ideálními příklady. Co se týče sňatků bohů a jejich ideálních vztahů, mohl to být možná jen sňatek Tóra a Sif.¹⁷⁹ Také Ratke se přiklání k profánnímu sňatku, kde rozlišuje tři typy. Dotýká-li se muž ramene či boků ženy, jedná se o klasický sňatek v germánské společnosti tehdejší doby, kdy žena dostane mužovo věno (příklad takového vyobrazení je fólie z Lundeborgu.) Chytá-li žena muže za ruce, tak si svého partnera volí, ale nemůže pak jeho věno dostat. Objímá-li se pár, je

¹⁷⁴ MUNKSGAARD, Elisabeth. *The costumes depicted on gold-sheet figures (guldgubbar)*. In WALTON, Penelope & WILD, John-Peter. *Textiles in Northern archaeology. NE SAT 3: Textile symposium in York, 6-9 May 1987*. London: Archetype publications, 1990, s. 100.

¹⁷⁵ SIMEK, Rudolf. *Goddesses, Mothers, Disir*, s. 100-101.

¹⁷⁶ RATKE, Sharon. *Relationen zwischen Rechtsgesten*, s. 49, 55-57.

¹⁷⁷ LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils*, s. 116.

¹⁷⁸ WATT, Margrethe. *Images of women*, s. 86-87.

¹⁷⁹ SIMEK, Rudolf. *Goddesses, Mothers, Disir*, s. 107.

sňatek čistě dobrovolný z obou stran.¹⁸⁰ Drží-li se pár za ruce, může se jednat o mužovo převzetí ženy do péče po stránce manželské i legální.¹⁸¹ Může to být ale také sbratření dvou lidí, kteří se drží za ruce. Mají stejné oblečení a účes a jedná se o muže. Důvodem jejich sbratření může být usmíření zneprátelených rodů či uzavření míru.¹⁸² Také to mohou být scény z oblasti práva. Ratke tak soudí dle ikonografických detailů fólií. Měli muž lehce pokrčené nohy, může se jednat o prosbu o ochranu, kde žádá o pomoc svého lenního pána. Fólie mohou také vyobrazovat sněm. Právní nárok dané osoby může být vymáhán, jelikož se zdá, že postava stojí na jakémsi předmětu a tím si nárokuje majetek během sněmu anebo si společně s dalšími osobami klade nároky všeobecně.¹⁸³

Tyto profánní interpretace jsou dle mého názoru pravděpodobnější nežli interpretace náboženské. Je jasné, že postavy nosí módu doby stěhování národů a jelikož nemají žádné atributy a objímají se, může se dle mého názoru jednat o výjev z běžného života. Nejčastějším je objetí obou postav, kde se může jednat o dobrovolný sňatek, jak o čemž hovoří Ratke, ale také o běžný výjev ze života lidí, kdy jsou vedle sebe postaveni dva partneři – žena a muž. Detaily jako pokrčené nohy mohou značit poklonu a prosbu o ochranu, ale také se může jednat o vyobrazení postavy v pohybu či tanec postavy, který nemusí mít nic společného s kultickým tancem. Může se jednat o běžné každodenní činnosti, které byly praktikovány ve své době a staly se čtým námětem vyobrazování na fóliích.

¹⁸⁰ RATKE, Sharon. *Relationen zwischen Rechtsgesten*, s. 64-66.

¹⁸¹ SIMEK, Rudolf. *Goddesses, Mothers, Disir*, s. 105, 107.

¹⁸² RATKE, Sharon. *Relationen zwischen Rechtsgesten*, s. 69.

¹⁸³ RATKE, Sharon. *Relationen zwischen Rechtsgesten*, s. 49, 55-57.

2.2/4 Interpretace fólií z hlediska jejich role v kultu

Při pokusech o definování funkce fólií v náboženském kultu si badatelé kladou otázku, jak mohlo být s fóliemi nakládáno před jejich uložením do země. Většinou se jedná o spojení s náboženstvím. Lidé mohli fólie používat, když se obraceli k bohům či místním vládcům s prosbou o ochranu.¹⁸⁴ Mohla to být „platidla bohům“,¹⁸⁵ užívaná v rámci elity společnosti,¹⁸⁶ kde byly fólie bohům dávány elitou výměnou za již zmíněnou ochranu a také za přízeň božstev. Dle Steinslandové mohli místní vládci spravovat kultické budovy a každý sedlák byl zavázán platit tomuto místu tribut.¹⁸⁷ Na takových místech se mohly konat oběti¹⁸⁸ anebo mohly dle Wattové být fólie užívány jako peníze pro udržování chodu pohanského chrámu.¹⁸⁹ Dle Simka byla naproti tomu funkce fólií pouze symbolická a jednalo se o obětiny, protože jsou výjevy na nich vyryty s velkou opatrností, a fólie jsou vyrobeny z tenkého materiálu. Peněžní hodnota fólií tak musela být tehdy nízká.¹⁹⁰ Anker naopak vidí funkci fólií v náboženské oblasti a navrhuje, že se mohly používat jakožto amulety, které patřily konkrétním lidem a ti je užívali při rituálech,¹⁹¹ například jako amulety spojené s plodností.¹⁹² Ve švédských hrobech byly nalezeny mince ve váčcích. Z toho Mackeprang usuzuje, že mohly mít fólie podobnou funkci a že mohly být za života lidí jejich osobním vlastnictvím a amulety. Mohly jim zajistit zlato a úspěch.¹⁹³ Již jsem zmínila Hauckovu teorii o vyobrazení svatby na fóliích. Ty pak mohly být užívány jako předměty na svatbě, kde byly majetkem hostů, a mohlo docházet k výměně těchto fólií či jejich obětování během svatby. Hauck také zdůrazňuje, že jejich výroba musela probíhat pod dozorem mocného

¹⁸⁴ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 85.

¹⁸⁵ THRANE, Henrik. *Guld, guder og godtfolk. Et magtcentrum fra jernalderen ved Gudme og Lundeborg*. København: Nationalmuseet, 1993, s. 54.

¹⁸⁶ WAGNKILDE, Hanne. *Germansk jernalder 550-600 e.Kr.* In KNUDSEN, Ann Vineme. *Bornholms museum*. Rønne: Bornholms Tidende, 1997, s. 12.

¹⁸⁷ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 85.

¹⁸⁸ WATT, Margrethe. *Die Goldblechfiguren*, s. 221.

¹⁸⁹ WATT, Margrethe. *Kings or gods*, s. 174.

¹⁹⁰ SIMEK, Rudolf. *Gods, kings, priests*, s. 136-137.

¹⁹¹ ANKER, Peter & ANDERSSON, Aron. *The art of Scandinavia 2*, s. 183.

¹⁹² WATT, Margrethe. *Guldgubbernes dragter*. In KRAG, Anne Hedeager. *Dragt og magt*. København: Museum Tusulanums forlag, 2003, s. 30.

¹⁹³ MACKEPRANG, Mogens B. *Om de saakaldte „Guldgubber“*. København: Nordisk forlag, s. 76.

náboženského vůdce, který vykonával rituály.¹⁹⁴ Tito kněží mohli neustále cestovat a navštěvovat místa jako Sorte Muld či Uppsala.¹⁹⁵

Z hlediska profánního využití mohly fólie dle Mackepranga sloužit jakožto ozdoby oděvů či připevnění na různé věci. Některé fólie z Bornholmu mají vzadu upevnění.¹⁹⁶ Bývají také interpretované jako šperky, ačkoliv dle Steinslandové nemohly být k ničemu připevňovány, protože jsou z tenkého materiálu. Naopak Lamm se domnívá, že mohly zdobit úložné schrány pro věci.¹⁹⁷ Jelikož jsou fólie v mnoha případech vázány k velkým osídleným centřům, kde docházelo k pravidelným stykům a obchodům mezinárodního charakteru, ke stykům severských vládců a vládců franské říše, anebo si mohli lidé zakoupené fólie přivést k sobě domů a přizpůsobit je své potřebě.¹⁹⁸

V tomto ohledu bych byla opatrná a přihlédla k materiálu fólií. Na rozdíl od brakteátů jsou fólie velmi křehké a proto je dle mého názoru nepravděpodobné, že by mohly být hojně používány před svým uložením, například ve formě platidel pro udržování chrámu, jako osobní amulety lidí anebo že mohly cirkulovat na svatbách, které byly v době stěhování národů velmi populární. Fólie by se zničily dotekem a neustálým ukládáním. Spíše se domnívám, že byly zhotoveny pro účel jejich uložení a nepřilísného manipulování, aby nedošlo k jejich zničení.

V tomto ohledu bývají interpretovány jako obětiny do země s prosbou o pomoc vyšších sil. Na fóliích mohli být vyobrazeni obyčejní lidé, kteří se mohli vztahovat k vyšším silám.¹⁹⁹ Joseph-Graham Campbell poukázal na zvednutou ruku u postav na některých fóliích, která mohla indikovat přísahu při náboženském rituálu.²⁰⁰ Tato přísaha tedy mohla být prováděna před uložením fólie do země. Jakob von Melle srovnával uložení fólií do země například s ukládáním zlata do země Peršany, aby se nezničilo či s obětinami domácím bohům u Římanů na přelomu letopočtu. Uložení fólií považoval za znak pohanské praxe v době christianizace země.²⁰¹ Dále mohly být fólie

¹⁹⁴ BENTE, Magnus. *Mennesker, guder og masker*, s. 58-9.

¹⁹⁵ LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils*, s. 121.

¹⁹⁶ MACKEPRANG, Mogens B. *Om de saakalde „Guldgubber“*, s. 75.

¹⁹⁷ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 81, 130.

¹⁹⁸ WATT, Margrethe. *Jakob von Melle og de bornholmske guldgubber*, s. 57-58.

¹⁹⁹ ANKER, Peter. *The Art of Scandinavia 2*, s. 183.

²⁰⁰ CAMPBELL, Joseph-Graham, BATEY, Colleen, CLARKE, Helen, PAGE, R. I. & PRICE, Neil. *Svět vikingů*, překlad Ilona Gottwaldová. Praha: Knižní klub a Balila, 1998, s. 28.

²⁰¹ WATT, Margrethe, SØRENSEN, Jens a von MELLE, Jacob. Překlad Else Thykier. *Jakob von Melle og de bornholmske guldgubber*. Rønne: Colbergs Boghandel, 1997, s. 20, 34, 38, 57.

ukládány do země s prosbou o štěstí pro dům a rodinu. Dle Olsena se to mohlo odehrávat během jarní oslavy svátků plodnosti.

Co se týče míst uložení fólií, mohly být dle Holmqvista uloženy do bažin jakožto obětiny božstvům. Soudí tak dle fólie, která byla v bažině nalezena a srolovaná do ruličky,²⁰² jak jsem již zmínila. Dle badatelů jsou bažiny branami do jiného světa nežli je lidský.²⁰³ Dále byly uloženy na pravděpodobném pobřežním trhu v Lundeborgu, kde je mohli obětovat účastníci náboženských festivalů. Také se našly uvnitř či v okolí síní, kam se dle Charlotte Fabechové začaly ukládat v době stěhování národů obětiny, neboť se předtím konaly obětní rituály u bažin. Síně pak nabyly důležitosti, neboť představovaly moc v oblasti a lidé žijící v nich tak mohli kontrolovat chod oblasti a její náboženství.²⁰⁴ Základy síní bývají identifikovány jako náčelnické haly (Borg či Svintuna) anebo lokality pro centrální kult (Mære či Helgö). Několikrát byly fólie nalezeny u základů sloupů, které mohly podpírat budovu anebo na nich mohl sedět místní panovník.²⁰⁵ Demonstroval tím svou moc.²⁰⁶ Díky rituálům byla moc náčelníka opakovaně vyzdvihována při každoročních náboženských oslavách, které se mohly konat na zde zmíněných místech, jež byla centra kultu. Dům mohl být obětnickou budovou a náčelník kultickým vůdcem. Bylo-li to v souvislosti s fóliemi, mohlo se jednat o kult plodnosti díky vyobrazením objímající se dvojice muže a ženy na fóliích.²⁰⁷ Sloupy domů mají dle vědců silný vztah k náboženství severanů. Objevují se v literárních pramenech popisujících dobu vikinskou a v již zmiňované *Skírniho cestě* vyhlíží Frey svou nevěstu Gerdu z trůnu boha Ódina, který musel stát na sloupech. Symbolem elitní moci tedy byl trůn náčelníka. Dále mohly být fólie vkládány do země jako obětiny pro vyznačení území budovy. V budově se mohla konat svatba,²⁰⁸ o které jsem zde již hovořila.

V otázce uložení fólií je důležité, že se zde povětšinou jednalo o místa, která byla svým způsobem viditelná a mohla v době stěhování národů a době vikinské představovat centra moci. Domy byly důležité nejen z hlediska demonstrace moci náčelníka, ale také kvůli praktické stránce. Lidé tam žili, hospodařili a také mohlo

²⁰² HOLMQVIST, Wilhelm. *The dancing gods*, s. 106, 81 a 130.

²⁰³ AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*, s. 113.

²⁰⁴ LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils*, s. 121, 132.

²⁰⁵ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 80.

²⁰⁶ WAGNKILDE, Hanne. *Germansk jernalder*, s. 12.

²⁰⁷ STEINSLAND, Gro. *Eros og død*, s. 95.

²⁰⁸ STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 80-84.

docházet k náboženským rituálům. Mnoho fólií bylo nalezeno v základech domů, nejspíše pro označení budovy. Potom by se mohlo jednat o obětiny. Fólie v hrobech na druhou stranu hrály důležitou roli pro jejich vlastníka a fólie ve skrýších musely být také uloženy s určitým záměrem. Ať již se jednalo o jakákoliv místa, byla to významná místa své doby, jejichž základy se nám dochovaly do dnešních dní.

2.2/5 Fólie z Borgu a jejich vědecké interpretace

Roku 1981 objevil náhodně farmář základy domu v oblasti zvané Borg na ostrově Vestvågøy v Lofotech. Roku 1982 začaly první archeologické vykopávky a byly při nich nalezeny předměty ze skla, šperky a dovezená keramika z pozdní doby železné. Jelikož byly tyto předměty vzácné, byla oblast interpretována jako obydlí náčelníka a centrální místo.²⁰⁹ V současné době je známo celkem 5 budov v oblasti, nazývaných Borg I až Borg V, které pochází z doby od stěhování národů až po 20. století. Nejstarší dům zde stál přibližně od přelomu 5. a 6. století a měl 3 místnosti s ústředním průchodem. V 7. století byl zbořen a znovu postaven, a byl rozšířen o dvě místnosti. Nový dům byl zničen v druhé polovině 10. století. Většina nálezů pochází z období prvního domu.²¹⁰

V tomto domě bylo nalezeno 5 fólií zobrazujících muže a ženu z profilu. V této práci je budu označovat názvy „fólie č. 1, fólie č. 2, fólie č. 5, a fólie č. 3 a 4“, neboť jsou tyto poslední dvě fólie identické.

Fólie č. 1 měří 1 x 0,8 cm a byla nalezena v horní vrstvě výplně stopy pro sloup v severní části jedné z místností. Žena se nachází napravo a muž nalevo. Obličej obou je kulatý a oči výrazně vyobrazené. Muž má vlasy po ramena a vzorovanou tuniku po kolena. Žena má vlasy v uzlu a pletené šaty s pláštěm, který je nejspíše nedopatřením zobrazený převráceně. Muž drží ženu za ramena a ona jeho za pas.

²⁰⁹ MUNCH, Gerd Stamsø. *The Borg project*. In MUNCH, Gerd Stamsø, JOHANSEN, Olav Sverre & ROESDAHL, Else. *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*. Trondheim: Tapir Academic Press, 2003, s. 21.

²¹⁰ JOHANSEN, Olav Sverre & MUNCH, Gerd Stamsø. *Introduction and summary*. In MUNCH, Gerd Stamsø, JOHANSEN, Olav Sverre & ROESDAHL, Else. *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*. Trondheim: Tapir Academic Press, 2003, s. 12-15.

Fólie č. 2 měří 0,7 x 0,5 cm a byla nalezena mimo roh místnosti. Postoj postav je stejný jako na fólii č. 1, ale drží se u pasu. Účesy a oděvy obou jsou shodné s první fólií, ale žena má přes ramena plášť s lemem.

Fólie č. 1 (oblý typ), Borg, Norsko.²¹¹ Fólie č. 2 (ostrý typ), Borg Norsko.²¹²

Další 2 fólie č. 3 a 4 jsou identické. Měří 0,8 x 0,5 cm a byly nalezeny ve stejném místě jako fólie č. 1, tedy na úrovni stopy po sloupu. Zde je těžké identifikovat, která j postav na fóliích je muž a která žena. Postava nalevo objímá postavu napravo v ramenu a ta se jej dotýká v pase. Jejich obličejové jsou kulaté. Oděvy obou postav jsou dlouhé po kolena, ale oděv pravé postavy má plášť a tudíž se odvozuje, že se jedná o ženu. Levá postava má ohnuté nohy.

Fólie č. 5 fólie se od ostatních liší tím, že se postavy nedrží v objetí. Fólie měří 1,85 x 1,5 cm a byla nalezena u obrysu území domu. Žena stojí napravo, její nohy jsou lehce ohnuté a její vlasy rozpuštěné. Vlasy druhé postavy jsou po ramena. Obě postavy nosí oděv po kolena. Je těžké identifikovat, o jaké postavy se jedná a také, zdali se dotýkají či nikoliv.²¹³

Fólie č. 3 a 4, Borg, Norsko.²¹⁴

Fólie č. 5, Borg, Norsko.²¹⁵

²¹¹ MUNCH, Gerd Stamsø. *Jet, amber, bronze, silver and gold artefacts*. In MUNCH, Gerd Stamsø, JOHANSEN, Olav Sverre & ROESDAHL, Else. *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*. Trondheim: Tapir Academic Press, 2003, Tamt., foto O. Kvalheim, s. 247.

²¹² Tamt., foto O. Kvalheim, s. 248.

²¹³ Tamt., s. 247-249.

²¹⁴ Tamt., s. 248.

Fólie nalezené v Borgu jsou nálezem vcelku novým a neexistuje pro ně mnoho interpretací. Steinslandová se domnívá, že muž na fóliích je Ódin a žena je tursyně Skadi, kteří byli mytickými předky rodu z Lade, sídlícího v Mære. Náčelníci z Borgu tak mohli patřit k rodu z Lade, jehož vliv byl rozšířen od středního Norska po sever země.²¹⁶ Jak jsem již zmínila, je těžké posoudit, o jaká božstva a náboženské zvyky se ve Skandinávii přesně jedná, jelikož eddická poezie se jmény božstev a mýty byly zapsány ve až ze 13. století. Dříve byly zapsány pouze starší skaldská poezie a runové nápisy. Proto jsou božské entity interpretovány jako bohové z těchto pozdějších pramenů.²¹⁷

Finbogová se ve své magisterské práci o fóliích z Borgu zabývá interpretací každé fólie zvlášť. Dle ní je na dvou fóliích č. 3 a 4 napravo žena a má na hlavě vlasy do uzlu. Jelikož je její oko výrazné, může se jednat o prorokyni či o stav transu, jak jsem již zmínila teorii Danielssonové. Skrze oko vidí prorokyně budoucnost a tím vyzdvihuje svoje schopnosti jakožto prorokyně. Muž i žena na sobě mohou mít nasazené masky a jejich obličej může být zakryt. Tuto teorii podporuje i Pernet, jelikož dle něj zosobňovali lidé s maskami mrtvé, mytické předky, hrdiny či bohy. Skrze masku mohli bohy probudit a přítomné publikum tak zakoušelo „mytický čas“. Finbogová si dále všímá brady ženy, která je kulatá a žena tak může jíst, mluvit či zpívat, ať již během profánních činností či rituálu. Je-li to během rituálu, může se jednat o trans ženy, vykonávající onen rituál. Stejně tak i muž, stojící napravo, má otevřenou pusou a tak může jíst či pít v náboženském či každodenním životě. Byla-li hala v Borgu sídlem náčelníka, mohl se v ní praktikovat ustálený picí zvyk, při kterém náčelník udržoval sílu své válečné družiny. Jedná se tedy o tělesnou praxi a zvyk, který probíhal v určitém místě dle ustáleného procesu a s použitím konkrétních předmětů. Rituál byl stále stejný a lidé mohli pokaždé zastávat jiné role. Žena na fóliích natahuje ruku k muži a cosi mu nabízí. Mužova ruka směřuje vzhůru, jako by něco zvedal.

Dále Finbogová interpretuje zbývající tři fólie, u kterých se opět může jednat o maskované postavy díky velkým očím muže i ženy. Postavy se objímají, což se může vztahovat k příběhu popisovaném ve *Skírniho cestě*, kde se dle Finbogové po skončení příběhu Gerda obejmě s Freyem při jejich setkání a natáhnou k sobě ruce. Může se tedy jednat o starý zvyk, který byl uchovávan do doby zapsání básně. Na fólii č. 1 a 2 jsou

²¹⁵ Tamt., s. 249.

²¹⁶ MUNCH, Gerd Stamsø. *Borg as a pagan centre*, s. 259.

²¹⁷ STEINSLAND, Gro. *Eros og død*, s. 95.

opět vyobrazeny velké oči a postavy mohou mít masky. Žena na fólii č. 1 má otevřená ústa a může tak zpívat či mluvit během rituálu. Pár se objímá.

Dle mého názoru postavy na fóliích č. 3 a 4 nejsou prorokyní a mužem, který jí či pije. Dle mého názoru se naopak jedná o vyobrazení milenecké dvojice, která stojí u sebe a může se dotýkat rty či nosy. Jejich obličejové téměř splývají dohromady a tak je nemožné, aby cosi jedli či pili, neboť to dle mého názoru na fóliích není. Také tím odpadá role prorokyně, protože je malá pravděpodobnost, že by žena prorokyně přijala do své bezprostřední blízkosti muže, který by jí objímal. Spíše se jedná o vyobrazení profánního páru jako je tomu i u ostatních párových dvojic. V této souvislosti zmiňuje Finbogová teorii Wikera o propojení ženy s domem či halou. Žena se stará o domácnost a její chod. Na párových fóliích je dle Finbogové tento fakt viditelný. Žena tam nosí různé typy úborů a dle detailů ve vzhledu a oblečení a úbory lze usuzovat na rozdílné role ženy ve společnosti, dle svého statutu. Postavení ženy se změní tím, že se přestěhuje do manželova domu – sňatkem se přidá ke svému novému muži a demonstruje tak svoji moc na území domu.²¹⁸

Fólie byly nalezeny na různých místech. Dvě ležely v obrysu základu domu a tři ve stopě po sloupu, který podpíral budovu anebo mohl být tento sloup v síni náčelníka. Při první stavbě domu byly dvě fólie vloženy do plnění jámy pro sloupy a třetí fólie byla uložena do téže jámy při druhém plnění. Dle Muncha byly uloženy záměrně jako obětiny uvnitř domu při příležitosti oslavy druhého postavení domu. Fólie byly uloženy před postavením trůnu pro náčelníka. Dle archeologických nálezů se vědci domnívají, že jsou případy, kdy v době vikinské býval trůn umístěn podél severní zdi nedaleko ohniště. Již bylo řečeno, že lidé museli trůn přemísťovat, protože náčelník nemohl pro své bezpečí sedět zády ke dveřím místnosti. Severní roh pokoje mohl být dle Ljøsneho posvátným místem pro celý dům a mohly tam být různé cenné předměty a stůl určený oslavám. Mohlo se také jednat o kult předků. Kupodivu zde ale byly nalezeny stopy po ženských aktivitách. Mohly to být návštěvy domu, které se účastnily obětních oslav. Na těchto oslavách se mohly používat cenné předměty jako je sklo či látky. Fólie se našly nedaleko ohniště a tak s ním mohou mít určitou spojitost a poukazovat tak na možnost provádění rituálů, kde se mohly vařit obětní pokrmy. Ohniště také mohlo být středem kultu. Stručně řečeno, ať již se jedná o ohniště či jámy pro sloupy, fólie mohly být

²¹⁸ FINBOG, Liisa-Rávná. *Gullgubbene i Nord. Om mannen som ble en gud, og kvinnen som ble et landskap – eller fortellingen om kjønn, ideologi og kult på Borg i Lofoten*. Universitetet i Oslo, 2010, s. 30-70.

pokračováním náboženského kultu z doby stěhování národů po dobu vikinskou a demonstrovaly moc náčelníka. Zbývající dvě fólie nalezené mimo roh místnosti nejsou přesně datovatelné, ale předpokládá se, že měly vztah k fóliím u sloupů.²¹⁹

V tomto ohledu je důležité si všimnout časové shody ukládání fólií. Dvě fólie byly uloženy při stavbě prvního domu a do toho samého sloupu byla poté o několik set let později uložena třetí fólie v okamžiku, kdy se dům přestavoval. Domnívám se, že to nemohla být náhoda. Sloup mohl jistě sloužit jakožto bezpečné místo v domu a fólie tam mohly být uloženy proto, aby se nezničily. Ale také se mohlo jednat o zmiňovanou obětinu ku příležitosti postavení domu a to mohlo být znásobněno tím, že byly tři z pěti nalezených fólií uloženy na totožné místo. Co se týče dvou zbývajících fólií, tak ač byly nalezeny mimo tento sloup, bylo to v oblasti domu a tak se shodují s Finbogovou, že měly vztah k domu a možná byly také obětiny pro jeho prosperitu.

Fólie mohly být dle Wattové zhotoveny v Borgu, neboť je zde doloženo zpracovávání kovu.²²⁰ Finbogová se naopak domnívá, že měly anglický původ soudě podle nalezených picích pohárů, které se našly také v Kentu v Anglii. Fólie se mohly na sever Norska dostat jakožto obchodní artikly anebo skrze sňatek jako věno nevěsty. V Borgu se mohla odehrát i svatba a žena se mohla připojit k nové rodině z jednoho místa na druhé.²²¹ V následující kapitole ukáži, že považuji původ fólií za jihoskandinávský. Usoudím tak dle rozboru elementů, které se na fóliích vyskytují.

2.3 Souhrn druhé kapitoly

V této kapitole jsem představila 3 skupiny zlatých předmětů a to brakteáty, fólie a 1 příklad medailónu s párem postav, a dále 1 příklad vyobrazení na stoličce, který se podobá párovým fóliím. Definovala jsem dataci a kontext nálezů brakteátů a fólií, a dále jsem uvedla vědecké interpretace těchto předmětů. Interpretace jsem rozdělila na oblast ikonografickou a oblast užití fólií. Do ikonografické oblasti jsem zahrнула interpretace detailů na brakteátech a fóliích, které mají co do činění s náboženskými představami

²¹⁹ FINBOG, Liisa-Rávná. *Gullgubbene i Nord. Om mannen som ble en gud, og kvinnen som ble et landskap – eller fortellingen om kjønn, ideologi og kult på Borg i Lofoten*. Universitetet i Oslo, 2010, s. 30-70.

²²⁰ WATT, Margrethe. *Die Goldblechfiguren*, s. 221.

²²¹ FINBOG, Liisa-Rávná. *Gullgubbene i Nord*, s. 52-53.

doby anebo s vyobrazeními okamžiků z profánního života. Náboženské motivy se týkaly vyobrazení božstev, nižších božstev a osob účastnících se rituálu ať již pro božstva, pro uzavření posvátného sňatku či v rámci kultického tance pro otevření boje či předání nebeské vlády. Postavy na brakteátech a fóliích mohly být také kněží, králové, válečníci, vědmy, ženy vyšší sociální třídy anebo obyčejní lidé přítomní na shromáždění lidí a při právním sporu. Věnovala jsem se také funkci brakteátů a fólií, a zabývala jsem se zde jejich užitím v náboženské praxi chrámu a jejich pojmání jakožto obětí, anebo při každodenním životě v oblasti obchodu, plateb či svatebního věna.

V závěru jsem se věnovala pěti zlatým párovým fóliím z oblasti Borg v severním Norsku, které jsou ústřední pro tuto práci. Představila jsem jejich ikonografický obsah, kontext nálezu a interpretace jejich motivů a vyobrazení. Postavy na fóliích bývají interpretovány jakožto božstva a nižší božstva, osoba prorokyně a jejího asistenta při náboženském rituálu anebo dvou účastníků rituálu. Fólie mohly sloužit jako obětiny domu, které byly záměrně uloženy do země během postavení tohoto domu. Dělo se tak v místě stop po sloupu, který mohl podpírat budovu nebo být jedním ze sloupů trůnu náčelníka, a v blízkosti ohniště. Zbývající fólie byly nalezeny v okolí domu, ale i ty interpretuji jakožto fólie se vztahem k tomuto domu. Mohly být zhotoveny v Borgu anebo dovezeny skrze věno nevěsty.

3) Komparace

3.1 Ikonografická komparace fólií z Borgu s jinými fóliemi

V této části budu srovnávat ikonografické elementy pěti párových fólií z Borgu s jinými podobnými fóliemi, které byly nalezeny ve Skandinávii. Z Dánska je to oblast Sorte Muld na ostrově Bornholm a pevninské místo Lundeborg, ze Švédska jsou to fólie z Helgö, Gullmårsbergu v Bohuslänu, Slöinge v Hallandu, Husby v Närke, Brahekyrkanu ve Visingsö, Eskilstuny v Södermanlandu, Ultuny v Upplandu, Svintuny v Östergötlandu a Uppåcry, a z Norska je to Mære a Klepp v Jærenu. Srovnávám zde pouze fólie, které zobrazují pár muže a ženy. Ponechávám tedy stranou fólie

s vyobrazením muže či s vyobrazením ženy. Také zde nezahrnuji párové fólie, které jsou příliš poškozené a jejich povrch není rozlišitelný.

Co se týče elementů osob, lze je rozlišit na tzv. *oblý* a *ostrý typ*. Toto označení použila Gerd Stamsø Munchová při své interpretaci fólií. Na fóliích oblého typu (rounded type) jsou postavy s kulatým obličejem, mírně vysunutou bradou a zaklánějším se tělem. Muž nosí vzorovanou tuniku po kolena a žena má vzorovaný oděv. U ostrého typu fólií mají postavy zobákovitý tvar obličeje, jsou vyšší a štíhlejší.²²² V tabulce srovnávám, jedná-li se o oblý či ostrý typ, mají-li postavy výrazně viditelné oči či ne, na které straně stojí muž a na které žena, dotýká-li se muž ženy a ona jeho, jaký nosí muž a žena oděv a jaký mají oba účes.

U jednotlivých údajů v tabulkách jsou uvedena dvě čísla. Za lomítkem je počet celkových fólií daného místa, které srovnávám. Před lomítkem je počet pouze těch fólií z celkového počtu, jejichž zkoumané prvky se shodují s prvky vyobrazenými na fólii č. 1. Například, srovnávám-li dvě fólie z Bornholmu s fólií číslo 1 a jen jedna z nich je oblého typu, vypadá údaj v tabulce takto: 1/2. U srovnávání vyobrazení očí je uvedeno 2/2. Znamená to tedy, že na obou fóliích z Bornholmu je oko postav také výrazně viditelné.

Jak již bylo řečeno, na fólii č. 1 je muž a žena. Muž stojí nalevo a žena napravo. Je to typicky oblý typ, na němž jsou viditelné oči obou postav. Hlava muže je mírně zakloněná. Muž nosí vzorovanou tuniku po kolena a žena má vzorovaný oděv na zem. Přes něj nosí přehozený plášť se vzorem. Vlasy muže jsou dosahují ramen a žena má drdol z vlasů. Z tohoto drdolu jí pramen vlasů mírně splývá na zem. Muž se dotýká ženina ramene a ona jej drží v pase. Žena nosí náramek na levé ruce.

²²² MUNCH, Gerd Stamsø. Jet, amber, bronze, silver, s. 250.

Tabulka s elementy, jež se shodují s fólií číslo 1:

Fólie	Oblý typ	Oči	Poloha postav – muž nalevo a žena napravo	Poloha rukou – mužova na hrudi ženy, ženina v pase muže	Oblečení muže -- tunika po kolena
Bornholm ²²³	1/2	2/2	2/2	1/2	2/2
Helgö ²²⁴	23/23	23/23	19/23	6/23	12/23
Lundeborg ²²⁵	20/20	16/20	16/20	5/20	13/20
Gullmärsberg ²²⁶	1/1	1/1	1/1	0/1	0/1
Slöinge ²²⁷	21/21	21/21	13/21	1/21	19/21
Husby ²²⁸	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1
Brahekyrkan ²²⁹	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1
Eskilstuna ²³⁰	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2
Ultuna ²³¹	1/1	1/1	1/1	0/1	1/1
Svintuna ²³²	1/1	1/1	0/1	1/1	1/1
Uppåkra ²³³	5/5	5/5	2/5	0/5	5/5
Mære ²³⁴	10/10	10/10	7/10	0/10	5/10

²²³ WATT, Margrethe. *Jakob von Melle og de bornholmske guldgubber*, s. 49 a 55.

²²⁴ LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils*, s. 78-84.

²²⁵ THOMSEN, Per O, BLÆSILD, Benno, HARDT Nis & MICHAELSEN, Karsten Kjer. *Lundeborg. En handelsplads fra Jernalderen*. Svendborg: Svendborg & Omegu museum, 1993, s. 88-89.

²²⁶ Nalezeno v Bohuslänu. In LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils*, s. 85.

²²⁷ Nalezeno v Hallandu. Tamt., s. 86-94.

²²⁸ Nalezeno v Närke. Tamt., s. 95.

²²⁹ Nalezeno ve Visingsö. Tamt., s. 97.

²³⁰ Nalezeno v Södermanlandu. Tamt., s. 97.

²³¹ Nalezeno v Upplandu. Tamt., s. 98.

²³² Nalezeno v Östergötlandu. Tamt., s. 104.

²³³ WATT, Margrethe. *The Gold-Figure Foils („Guldgubbar“)*, 2004, s. 196.

²³⁴ LIDÉN, Hans-Emil. *From Pagan Sanctuary to Christian Church. The Excavation of Mære Church in Trøndelag*. *Norwegian Archaeological Review* 2, 1969, s. 18.

Klepp ²³⁵	3/3	3/3	3/3	3/3	3/3
----------------------	-----	-----	-----	-----	-----

Fólie	Oblečení ženy (plášť na zem a svrchní oděv)	Účes muže (vlasy po ramena)	Účes ženy (drdol)
Bornholm ²³⁶	2/2	0/2	1/2
Helgö ²³⁷	16/23	13/23	15/23
Lundeborg ²³⁸	14/20	5/20	5/20
Gullmårsberg ²³⁹	0/1	1/1	1/1
Slöinge ²⁴⁰	19/21	6/21	9/21
Husby ²⁴¹	1/1	0/1	1/1
Brahekyrkan ²⁴²	1/1	1/1	1/1
Eskilstuna ²⁴³	2/2	1/2	1/2
Ultuna ²⁴⁴	1/1	0/1	0/1
Svintuna ²⁴⁵	1/1	1/1	0/1
Uppåkra ²⁴⁶	5/5	1/5	1/5
Mære ²⁴⁷	9/10	4/10	4/10
Klepp ²⁴⁸	3/3	1/3	0/3
Celkem srovnaných fólií		91	

Z tabulky vidíme, že z 91 srovnávaných fólií jich je 90 oblého typu. V otázce ikonografických podobností fólie z Borgu a míst ve Skandinávii, je kupodivu největší shoda v místech, kde bylo nalezeno jedna či dvě fólie. Jedná se o Husby, Brahekyrkan, Eskilstunu, Ultunu a Svintunu, což jsou všechno švédské lokality. Zkoumané detaily na

²³⁵ Nalezeno v Jærenu. In STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 88-89.

²³⁶ WATT, Margrethe. *Jakob von Melle og de bornholmske guldgubber*, s. 49 a 55.

²³⁷ LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils*, s. 78-84.

²³⁸ THOMSEN, Per O. *Lundeborg*, s. 88-89.

²³⁹ Nalezeno v Bohuslänu. In LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils*, s. 85

²⁴⁰ Nalezeno v Hallandu. Tamt., s. 86-94.

²⁴¹ Nalezeno v Närke. Tamt., s. 95.

²⁴² Nalezeno ve Visingsö. Tamt., s. 97.

²⁴³ Nalezeno v Södermanlandu. Tamt., s. 97.

²⁴⁴ Nalezeno v Upplandu. Tamt., s. 98.

²⁴⁵ Nalezeno v Östergötlandu. Tamt., s. 104.

²⁴⁶ WATT, Margrethe. *The Gold-Figure Foils („Guldgubbar“) from Uppåkra*, s. 196.

²⁴⁷ LIDÉN, Hans-Emil. *From Pagan Sanctuary*, s. 18.

²⁴⁸ Nalezeno v Jærenu. In STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 88-89.

těchto fóliích se téměř vždy shodují s fólií z Borgu, na rozdíl od míst, kde bylo nalezeno více fólií pohromadě jako v případě Helgö, Slöinge či Lundeborgu. Dokonce i fólie z Mære ve středním Norsku, které je k Borgu vzdálenostně nejbližší, vykazují značné odlišnosti ve vyobrazení v účesu postav a v poloze postav. Na druhou stranu ale vidíme, že oblečení muže je téměř shodné ve Slöinge, Uppåkre a Kleppu, a oblečení ženy ve Slöinge, Uppåkre a Mære. Zde můžeme zmínit teorii Simka o tom, že ženské oděvy na zem jsou švédského původu. Můžeme tedy vyvodit, že fólie č. 1 mohla souviset se švédskými fóliemi a také mohla na území Švédska vzniknout, ale že na jejich vyobrazení silně působil vliv Norska ze západu. Na sever Norska se mohla dostat skrze obchod, dary či svatbu, jak zde již bylo navrženo.

Elementy na fólii č. 1 se zčásti shodují s elementy fólie č. 2. Proto zde uvádím pouze ty příklady ikonografických prvků, které se od fólie č. 1 liší. Jak jsem již zmínila, je druhá fólie ostrého typu. Je obtížné rozlišit, hledí-li postavy na sebe anebo dotýkají-li se rty. Ruce postav jsou propleteny. Muž pokládá svou dlaň na ruku ženy a ona jej drží v pase. Žena nosí oděv na zem a na něm je nevzorovaný plášť. Na jeho vrcholu je vzorovaný lem, který jí zdobí celá ramena. Muž má vlasy k ramenům a vlasy ženy jsou spojené v ohonu.

Tabulka s elementy, jež se shodují s fólií číslo 2:

Fólie	Ostrý typ	Poloha rukou (mužovy dlaně na dlaních ženiných)	Oblečení ženy (plášť na zem, svrchní oděv a lem u krku)	Účes ženy (ohon)
Bornholm ²⁴⁹	1/2	0/2	0/2	0/2
Helgö ²⁵⁰	0/23	0/23	0/23	1/23
Lundeborg ²⁵¹	6/20	1/20	0/20	7/20
Gullmarsberg ²⁵²	0/1	0/1	0/1	0/1

²⁴⁹ WATT, Margrethe. *Jakob von Melle og de bornholmske guldgubber*, s. 49 a 55.

²⁵⁰ LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils*, s. 78-84.

²⁵¹ THOMSEN, Per O. *Lundeborg*, s. 88-89.

²⁵² Bohuslän. In LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils*, s. 85.

Slöinge ²⁵³	0/21	0/21	0/21	2/21
Husby ²⁵⁴	0/1	0/1	0/1	0/1
Eskilstuna ²⁵⁵	0/2	0/2	0/2	1/2
Ultuna ²⁵⁶	0/1	0/1	0/1	0/1
Svintuna ²⁵⁷	0/1	0/1	0/1	0/1
Uppåkra ²⁵⁸	0/5	0/5	0/5	1/5
Mære ²⁵⁹	0/11	0/11	0/11	2/11
Klepp ²⁶⁰	0/3	0/3	0/3	3/3

Ze srovnávaných fólií je jen jedna ostrého typu a to na Bornholmu. Ostatní fólie jsou tedy oblého typu. Žádná ze srovnávaných fólií nezobrazuje mužovy dlaně na zvednutých dlaních ženiných a stejně tak nemá nikde žena lem přes ramena. To je tedy specifikem fólie č. 2. Na fóliích z Jæren, Lundeborgu či Eskilstuně nosí žena vlasy v ohonu a nemá drdol. Lze z toho vyvodit, že vlivy na výrobu druhé fólie jsou komplikovanějšího původu nežli je původ fólie č. 1. Jelikož jsou postavy blíže u sebe, mohlo se dle Steinslandové jednat o fólii ze Švédska, ale díky ženině účesu zde berme v potaz i možný původ z Norska.

Fólie č. 3 a 4 jsou identické, a z velké části se podobají fólii č. 1. Liší se pouze ve vzdálenosti postav, neboť na těchto dvou fóliích je muž a žena v těsném objetí, a žena stojí nalevo. V následující podkapitole srovnávám hlavy postav a viditelné oči s homogenními postavami na stoličce v dánském Søllestedu.

Na fólii č. 5 jsou také dvě postavy. Není příliš poznatelné, která postava je která, protože mají obě dlouhé vlasy a oděv po kolena. Z tohoto důvodu navrhuji srovnat obsah této fólie s brakteáty ze Söderby, Aarsu a Kongsvadu, což provedu v následující podkapitole. Při vyobrazení na fólii č. 5 lze také vzít v potaz již zmíněnou teorii Holmqvista o kultickém tanci postav, kde tanec mezi postavami může značit boj či rituální předání nebeské vlády, jelikož jsou postavy na fólii č. 5 vyobrazeny v pohybu. Mohlo se jednat o gesta, se kterými byla společnost té doby obeznámena. Jak již bylo řečeno, může se dle Becka jednat i o námluvy.

²⁵³ Halland. Tamt., s. 86-94.

²⁵⁴ Närke. Tamt., s. 95.

²⁵⁵ Södermanland. Tamt., s. 97.

²⁵⁶ Nalezeno v Upplandu. Tamt., s. 98.

²⁵⁷ Nalezeno v Östergötlandu. Tamt., s. 104.

²⁵⁸ WATT, Margrethe. *The Gold-Figure Foils* („Guldgubbar“), 2004, s. 196.

²⁵⁹ LIDÉN, Hans-Emil. *From Pagan Sanctuary*, s. 18.

²⁶⁰ Nalezeno v Jærenu. In STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk*, s. 88-89.

Shrnutě lze říci, že se většinou dochovaly oblé typy fólií a ostrých je málo. Proto je těžké určit původ ostrého typu fólií. Dále bylo také zjištěno, že na oblých typech fólií dominují postavy s kulatými hlavami a vyobrazenými oky, a že žena nosí drdol, zatímco ostré typy zobrazují postavy se zobákovitými obličejí, méně výraznými oky a ženu s ohonem vlasů, které jí splývají po zádech.

3.2 Komparace fólií s brakteáty a s medailony

V této části srovnám ikonografické podobnosti brakteátů a medailonů s vyobrazením páru s fóliemi z Borgu.

Na již uvedeném brakteátu ze Söderby v Upplandu stojí proti sobě v profilu dvě postavy. Samotným pohledem na brakteát je těžké rozlišit jejich pohlaví. Je to ale možné, srovnáme-li s ním fólii č. 1 a 2. Ač jsou tyto fólie typově odlišné (oblý a ostrý typ), na obou se postavy dotýkají a mužova ruka se nachází nad rukou ženy. Stejně je tomu i na brakteátu. Na fóliích stojí muž nalevo a žena napravo. Tak by tomu mohlo být i v případě brakteátu, ačkoliv nejsou znázorněny primární sexuální charakteristiky. Postava napravo má dlouhé vlasy zakončené vlnou a její tělo se klikatí do tvaru S, který končí na spodní straně brakteátu. To mohly být šaty ženy končící na zemi, jak je znázorněno na mnohých fóliích. Tělo muže na levé straně brakteátu se ztrácí na úrovni poloviny těla ženy. Jeho vlasy jsou stejné jako ženiny. Stručně řečeno nám mohou fólie z Borgu indikovat obsah vyobrazení na brakteátu ze Söderby, který by byl jinak nedešifrovatelný.²⁶¹

Fólii č. 5 lze srovnat s vyobrazením sedmi brakteátů z Aarsu v Aalborgu, na nichž jsou dvě postavy hledící doprava. Jsou to nejspíše muži, kteří mají vlasy po ramena zakončené vlnou. Jejich oděv není poznatelný, ale v oblasti pasu je linka, tudíž to může indikovat, že mohou být svlečeni do půlky těla. Jelikož jsou jejich chodidla natočena doprava a ruce mužů vypadají jako při pohybu, mohou cestovat na nějaké místo. Na fólii č. 5 jsou také vyobrazeny dvě postavy, ale drží se za ruce a hledí jedna na druhou. Pohlaví je zde neidentifikovatelné a oděv je také málo rozpoznatelný. Napravo bude nejspíše muž, protože se mu v oblasti pasu vyskytuje cosi jako suknice a

muž může být také svlečený do půlky těla. Pár nevypadá, jako by někam šel, nýbrž jako by na sebe hleděl. Jak budu později popisovat, může se zde jednat o již zmiňovanou teorii Ratke, kde dochází ke „sbratření postav“ a obě mají stejný účes a oblečení. Ratke se zde domnívá, že se jedná o muže a o akt smíru mezi rody. To velice dobře odpovídá motivu na brakteátech ze Aarsu v Aalborgu, kde jsou také dva muži.

Obě vyobrazení mohou vyjevovat stejný motiv dvou postav, kde jsou zachyceny u společné činnosti. Jelikož pochází brakteáty z let 450-550,²⁶² a fólie č. 5 je z let 800-900,²⁶³ je mezi nimi rozdíl 300 let. Není zde tedy velká pravděpodobnost, že by jejich příběh mohla ústní tradice natolik dochovat a nemusí se tak jednat o stejný příběh. Díky ikonografickým detailům se může jednat o typ vyobrazení, kde nebyl dán důraz na detaily v oblečení či mimiku postav, nýbrž na přátelský aspekt vyobrazovaných postav, které se setkají a věnují se spolu jakési aktivitě.

Podobný případ je zobrazen na třech brakteátech z Kongsvadu v Præstø. Jsou na něm dva muži, kteří se dívají směrem doleva. Jeden muž je zobrazen pouze s hlavou a krkem, a u druhého je vidět celé tělo. To má tvar vlny stejně jako tělo u ženy na párovém brakteátu ze Söderby. Nezdá se, že by muži někam spolu šli, ale mohli to být společníci, kteří byli angažováni ve stejné věci, podobně jako pár na ostatních příkladech zde uvedených.

Na medailonu z Inderøy stojí muž napravo a žena nalevo. Mezi nimi je větévka či strom. Mohu jej srovnat s fóliemi č. 3 a 4. Tam je pár v těsném objetí a bez atributů. Přesto je medailon důležitý jakožto další z důkazů zobrazování páru v době stěhování národů. Zajímavější je pár na stoličce v Søllestedu v Dánsku, který se velmi podobá fóliím oblého typu z Borgu. Postavy na stoličce mají vyobrazené kulaté hlavy a velké oči. Jejich oděv je ale stejný a tak je těžko rozlišitelné, kdo je muž a kdo žena. Je to ale zajímavé vyobrazení, protože zde může docházet k potvrzení myšlenky Ratke, že se mohlo jednat o akt spřátelení mezi osobami stejného pohlaví, které jsou oblečeny do stejných šatů. Na rozdíl od brakteátů se na sebe postavy dívají tak jako na fólii č. 5.

Co se týče ikonografických podobností brakteátů a fólií, kromě faktu, že jsou na obou předmětech postavy, spatřuji také shodu ve tvaru očí postav. Kulaté oko u mužů i žen je viditelné na brakteátech z Dánska, Norska a Švédska, a také se objevuje u tří fólií oblého typu z Borgu. Oválné oko u mužů je zachováno na brakteátech z Dánska a

²⁶² JØRGENSEN, Lars. *Guld, magt og tro*, s. 242.

²⁶³ FINBOG, Liisa-Rávná. *Gullgubbene i Nord*, s. 33.

Švédska, které je obtaženo dvojitě až trojitě.²⁶⁴ Takové oči jsou vyobrazeny na fólii č. 2, ale počet jejich obtažení je těžko určitelný.

Nemohu provádět jiná srovnání, protože na fóliích z Borgu nejsou žádné atributy. Je na nich tedy pouze pár muže a ženy.

3.3 Souhrn třetí kapitoly

V této kapitole jsem se díky komparaci snažila přijít na původ fólií z Borgu a díky komparaci fólie č. 5 s brakteáty vyobrazujícími pár jsem se snažila odhalit podstatu vyobrazení této fólie. Nejprve jsem porovnávala 91 párových fólií z různých míst Skandinávie s pěti párovými fóliemi z Borgu a poté jsem tyto fólie srovnala s brakteáty, jedním medailonem a jednou stoličkou, na nichž je vyobrazen pár.

Došla jsem k závěru, že se vyobrazení na fólii č. 1 z velké části shoduje s menšími švédskými středisky, kde bylo nalezeno jedna až dvě fólie, ale oblečení postav je také podobné se středisky v Norsku. Z toho jsem vyvodila, že je možné, že byla tato fólie vyrobena ve Švédsku a při této výrobě na ni mohly působit norské vlivy.

Dále jsem porovnávala znaky fólie č. 2, které se od fólie č. 1 lišily, s ostatními 91 párovými fóliemi a zjistila, že se shoduje jen s malou skupinou nalezených fólií. Původ této fólie může být díky vzdálenosti postav od sebe švédský anebo může fólie pocházet z Norska, jelikož nosí žena vlasy v ohonu.

Zbývající tři fólie se z velké části shodují s fólií č. 1, ale spatřuji tam také velké rozdíly. Fólie č. 3 a 4 se podobají fólii č. 1 i vyobrazení páru na stoličce v dánském Søllestedu. Milenecký motiv se také objevuje na medailonu z Inderøy, ač jsou zde postavy od sebe vzdálené.

Fólii č. 5 srovnávám s brakteáty ze Söderby, Aarsu a Kongsvadu. Díky teorii, že muž stojí nalevo na fólii z Borgu, mohu definovat pohlaví osob na brakteátu ze Söderby. Zbývající brakteáty mohou vyobrazovat podobný motiv jako fólie z Borgu díky pohybu postav. Může se jednat o akt sbratření a věnování se společné činnosti, dále o kultický tanec postav, které spolu zápasí, o předání nebeské vlády nebo námluvy. Taková gesta mohla být v tehdejší společnosti známá. Dle mého názoru se ale nejedná o vyobrazení

²⁶⁴ AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*; s. 131-132.

náboženských aktivit postav. Spíše se jedná o akt dvou osob, které se účastní profánní činnosti a společně ji sdílí.

Závěrem docházím ke zjištění, že na brakteátech a fóliích z Borgu lze kromě vyobrazených postav najít i viditelné oči, ať již kulaté či oválné. Na zkoumaných fóliích bohužel nejsou viditelné atributy postav, proto nemohu provést další komparaci.

4) Závěr

4.1 Shrnutí dosažených výsledků

Během své analýzy motivů párů ze zlatých předmětů z doby stěhování národů až do doby vikinské jsem uvedla tři okruhy předmětů – zlaté brakteáty, zlaté medailóny a zlaté fólie.

Uvedla jsem zde interpretace ikonografických motivů brakteátů, na nichž je muž a žena. Nejčastější vědecké teorie definují muže jako boha severského panteonu Ódina, Tóra, Týa, Lokiho či Baldra, anebo to může být nesakrální muž jako je král, kněz či válečník. Ženy na brakteátech mohou být bohyněmi Frigg či Freyou, vědmou či ženou náčelníka. Ač lze na brakteátech nalézt různé atributy jako runové nápisy či zvířata, nejsou viditelné v případě fólií z Borgu. Na brakteátech s párem se mohou těla postav klikatit, jako na brakteátu ze švédského Söderby, anebo mohou dvě postavy hledět a směřovat na společné místo, jako je tomu u brakteátů z norského Kongsvadu či dánského Aarsu. Díky těmto ikonografickým detailům neshledávám, že by se v případě fólií mělo jednat o vyobrazení božstev, neboť postrádají atributy, které jsou známy z mýtů spojených se severskými bohy.

Z pohledu kultu jsou brakteáty nejčastěji interpretovány jako předměty cirkulující mezi válečníky a mezi běžnými lidmi na oslavách či svatbách, jako platidla v obchodních transakcích a amulety v osobním majetku žen, jako obětiny vložené do země pro soulad s nadpřirozenými silami či proti jejich útoku, jako úschova brakteátů před jejich zničením či jako dary válečníků pro své zesulé ženy. Využití brakteátů tak dle mého názoru bylo velice rozmanité díky jejich zlatému materiálu. Šlo také o otázku prestiže, neboť zlato muselo být v tehdejší době cenné a lidé, kteří jej vlastnili, se jím

mohli zdobit anebo s ním obchodovat. Jak jsme již viděli, mohly být také brakteáty používány v rámci náboženských aktů, kde bývaly uloženy do země.

Dále byl zmíněn příklad medailónu z norského Inderøy a stolička ze Søllestedu v Dánsku, na kterých jsou dvě postavy. První příklad byl interpretován jako dvojice císaře a císařovny anebo Baldra a Hel, ale pár na stoličce nosí stejný oděv i účes, proto se může jednat o akt sbratření, který ve své interpretaci fólií navrhla Ratke. V každém případě jsem medailón uvedla proto, že se jedná o jedno z mála vyobrazení páru muže a ženy, které pochází z dob stěhování národů a bylo nalezeno ve Skandinávii. Přikláním se k interpretaci, že mohla fólie č. 5 také vyobrazovat takovýto akt sbratření, jako Ratke použila při interpretaci fólií.

Třetí zkoumanou skupinou byly zlaté fólie. Dle motivů mohl muž představovat bohy Freye a Ódina, anebo nesakrální postavy jako je král, kněz či válečník. Ženou mohla být tursyně Gerda či Skadi. Stejně jako v případě brakteátů se nemuselo jednat o bohy, nýbrž o profánní lidi účastnící se náboženského rituálu a nosící masky, ať už to byli šamané či asistenti kněží. Dvojice se mohla účastnit svatby či kultického tance. Žena s ozdobami mohla představovat vdovu či ženu žijící odděleně od svého manžela. Z nenáboženského pohledu to mohla být scéna ze shromáždění lidu a z právního sporu, z oblasti obchodu či se mohlo jednat o spřátelení dvou lidí v rámci uzavření míru či aliance. Moji interpretaci vyobrazení těchto fólií uvedu v další kapitole.

Co se týče náboženského kultu spojeného s fóliemi, mohly to být amulety v osobním vlastnictví lidí stejně jako byly brakteáty, dále se s nimi mohlo manipulovat na svatbách, mohly být platidly pro pohanský chrám, lidé je mohli užívat jako své ozdoby či šperky, anebo mohly být ukládány jako obětiny do země během rituálu vyznačení území nově postavené budovy, trůnu náčelníka, či pro ochranu domu před zlými silami a aby se v budoucnu nezničily či nebyly odcizeny. Jelikož bylo všech pět fólií nalezeno uložených v zemi na území domu v Borgu, mohlo se tak jednat o jejich uložení v rámci první a druhé stavby domu.

5 párových fólií z Borgu bylo srovnáváno s 91 párovými fóliemi z celé Skandinávie. Bylo zjištěno, že jsou s výjimkou jedné fólie všechny fólie z Borgu oblého typu a motivy na nich se nejvíce shodují s fóliemi z míst, kde se jedná o jeden či dva nálezy, a to v Husby, Brahekyrkanu, Eskilstuně, Ultuně a Svintuně. Jelikož jsou tyto lokality ve Švédsku, je možné, že mohly být fólie z Borgu vyrobeny v těchto místech. Oděvy postav se ale velice shodují se švédskými Slöinge a Uppåkrou, a norskými Mære

a Jæren, tudíž je zde patrný vliv Norska při výrobě fólií. Fólie č. 2 obsahuje prvky jako dlaně muže na dlaních ženy a lem na jejím oděvu, který není z mého výzkumu jinde doložitelný. Také ohon vlasů ženy je spíše ojedinělý a pochází z lokalit v Jæren, Lundeborgu či Eskilstuně. Tím jsou zastoupeny všechny tři skandinávské státy. Nejlépe doložitelný je tedy původ fólie č. 1 a díky němu je možné odvodit původ zbývajících čtyř fólií z Borgu.

Na fóliích z Borgu a na brakteátech všeobecně se objevují dva typy vyobrazovaných očí kulatého a oválného tvaru. Oba typy předmětů vyobrazují muže i ženy, ale dle mého názoru to nejsou ty samé postavy. Na druhou stranu jsem ale usoudila, že výjevy párů na brakteátech a medailonech indikují stopy společného motivu, ač s fóliemi z Borgu nemají nic společného, jelikož jsou brakteáty a medailony o několik století starší, a nemusí tak tvořit ani výjev ze společného příběhu. Může se sice jednat o ústní tradici, ale časový posun se mi zdá veliký pro uchování jednoho neměnného příběhu. Jedná se ale o stejný příběhový základ, ať je vyobrazený v jakékoliv době. Dle mého názoru tedy postavy mohou zosobňovat podobnou osnovu příběhu, ale jedná se o vyobrazování odlišných lidí.

4.2 Interpretace fólií

V závěrečné interpretaci týkající se fólií z Borgu bych se ráda věnovala otázce původu fólií a důrazu na vliv Římské říše, a také bych ráda své teorie podepřela srovnáním s vyobrazením a funkcí brakteátů, ať již v otázce ikonografie, tak i ve využití fólií jakožto předmětů.

Jak již bylo řečeno, zkoumáme-li ikonografická vyobrazení a využití brakteátů, které byly nalezeny ve Skandinávii, musíme brát v potaz vliv Římské říše z kontinentu. Mezi časté teorie vyobrazení postav patří vyobrazení císaře a císařovny, římských božstev, císaře a bohyně Viktorie a latinské nápisy vztahující se k císaři. Tyto prvky mohly být lokálně přebírány skandinávskými řemeslníky a upravovány dle místní módy a zvyků. Motivy na brakteátech tak mohou být výjimečné tím, že v sobě obsahují římské i severské vlivy, a komparací jejich ikonografických detailů lze odhalit římské prvky, které měly později vliv na vyobrazení při výrobě brakteátů ve Skandinávii.

Postavy mohly být bohy, ale otázka zní, jakými. Uvedla jsem již interpretaci, že se může jednat o vyobrazení božstev staroseverského panteonu. Problém je, že informace o jménech těchto božstev a jejich mýty byly zapsány ve 13. století a vědci proto tato božstva označují jmény boha Ódina, Tóra a dalšími jmény, která jsou v těchto pozdních pramenech doložena. Mohlo se ale jednat o jiná místní božstva, která byla na jihu Skandinávie uctívána a byla vyobrazována dle římských vzorů, na nichž se vyskytovala římská božstva. Jedním z příkladů místních skandinávských božstev mohou být například výjevy brakteátů s postavou muže a zvířetem, což bývá označováno jako šamanská cesta boha Ódina do jiného světa, ale může to být i lokální bůh, který byl v době stěhování národů ve Skandinávii uctíván.

Runovým písmem psali lidé dříve nežli latinkou, ale v předkřesťanské době není tolik doložitelné. Na brakteátech se mohou runy vyskytovat, jelikož je mohli převzít výrobci dle vzoru latinských nápisů, které jsou na vyobrazeních císaře. Díky runám se mohlo jednat o magickou funkci, což ještě více umocňuje fakt, že některé nápisy nelze přečíst. Runy mohly být zaříkávadly a brakteáty tak mohly být užívány během nějakého náboženského rituálu či magických zaříkávání.

Toto bylo v případě brakteátů. U fólií je římský vliv menší, neboť se na nich nenachází muž se zvířetem. Také atributů je podstatně méně nežli na brakteátech. Díky kaftanu, který muž na fóliích nosí, se může jednat o vliv z Byzance.

Podíváme-li se na otázku zlatých fólií z Borgu, je třeba mít na paměti několik faktorů. Jsou na nich vyobrazeny dvě postavy – muž a žena či dva muži. Nenajdeme zde žádné atributy v podobě runových nápisů, zvířat, větvky, kruhu a jiných, jako je to mu na brakteátech a jiných fóliích. Problémem může být, že na některých fóliích mimo Borg se atributy vyskytují. Proto bych zde ráda zmínila teorii Simka o tom, že mohou postavy na fóliích mít odlišnou funkci nežli jiné postavy z jiných fólií. Mám tím na mysli, že kupříkladu fólie nalezené v Bornholmu s muži, kteří bývají interpretováni jako válečníci s ženami, které mohou být vědmami, mohou mít naprosto jiné sociální i funkční postavení nežli postavy na fóliích z Borgu.

Můj názor spočívá v tom, že na fóliích nemohou být vyobrazena božstva, jak bylo navrhováno Olsenem či Steinslandovou. Díky mé hypotéze o tom, že mohly fólie z Borgu vzniknout v oblasti jižní Skandinávie, se také nedomnívám, že by postavy mohly být bohy, kteří byli dle písemných pramenů předky pro rody norských náčelníků z pravděpodobné oblasti Lade ve středním Norsku, neboť se jedná o velkou vzdálenost

mezi středním Norskem a severonorským Borgem. Možná to mohli být bohové a předkové rodu Ynglingů z jižního Švédska, ale tato myšlenka je málo pravděpodobná. Dle gest postav na fóliích se jedná o dvě osoby, které jsou si citově blízké. Jejich vyobrazení je ale striktně antropomorfní bez atributů, které se v pramenech o bozích vyskytují. Drží se za ruce, jejich ruce jsou propletené, objímají se či se k sobě tisknou. Účastní se společného zážitku, který je chvilkový. Prožívají jej spolu a jsou do něj oba zahrnuti. Jejich oděvy a účesy nasvědčují módě tehdejší doby a není tedy důvod označovat tyto postavy za božské, nýbrž za vyobrazení lidí.

To ovšem neznamená, že se postavy nemohou účastnit společného rituálu, ať již ve formě náboženského, kde se mohou vztahovat k bohům či profánního, kde se mohou ocitat na svatbě či spolu mohou směřovat k určitému cíli. Dle mého názoru má každá z pěti fólií z Borgu svůj vlastní příběh. Motivy na zlatých předmětech mohou vypovídat o představách lidí tehdejší doby, jak tvrdí Peschová. Rozeberu tedy motivy jednotlivých fólií.

Začnu fólií č. 1. Díky četným ikonografickým shodám této fólie s fóliemi z různých švédských lokalit mohla být tato fólie vyrobena ve Švédsku. Co se týče jejího motivu, byly zde rozebírány dva faktory – vyobrazení velikého oka, které dle Finbogové představovalo stav transu a žena tak mohla být prorokyní s maskou, a dotyku páru na rameni a v pase, což Ratke interpretuje jako klasický sňatek, při kterém žena dostává od manžela věno. Pokud by se jednalo o sňatek, jistě si můžeme odmyslet nošení masky, protože ta popírala identitu člověka a spíše by se vyskytovala při rituálu či novoročních slavnostech, kde se lidé přestrojovali za bohy, hrdiny, mrtvé či mytické předky, jak tvrdí Finbogová. Vezmeme-li v potaz teorii o osobách účastnících se náboženského rituálu, máme zde několik možností – může to být opravdu vědma se svým pomocníkem, dále šaman, kněz či jasnovidce se svou pomocnicí anebo jejich asistenti. Tam by již přicházela v potaz maska na obličejích zúčastněných, jak tvrdí Bæksted. Masku jako takovou bych zde ale vyloučila. Podíváme-li se na zobrazení jiných fólií, vypadají obličejové postav sice monotónně, ale pokaždé jsou vyobrazeny jiným způsobem. Postavy mají na sobě běžné oděvy vyšší společenské třídy té doby a tak se nemusí jednat o zvláštní událost, při které by bylo potřeba měnit oblečení. Jelikož byla tato fólie nalezena pod sloupem domu během druhé fáze plnění sloupu domu, mohlo to zosobňovat přímo náčelníka a jeho ženu, anebo imaginární dvojici jakožto reprezentaci náčelníka a jeho ženy. Jelikož nosí žena zdobený šat, může se jednat o

majetnou vdovu či ženu žijící odděleně od muže, a její příbuzný či muž jí posílá bohaté dary, ale spíše bych se přiklonila k abstraktnímu motivu náčelníka a jeho ženy díky tomu, že se postavy objímají, ale jejich vyobrazení je abstraktní a bez výrazu. V každém případě se jedná o demonstraci moci obou postav ve společnosti, která je znásobena tím, že jsou zobrazeny na fólii ze zlata. Jelikož byla fólie uložena v době druhého plnění sloupu domu, mohlo tomu tak být během rituálu vyznačení postavení budovy, ale také kvůli tomu, aby se fólie nezničily, jelikož bylo zlato cenným materiálem. Místní obyvatelé se jej tak mohli snažit chránit. Spojíme-li ideu uložení zlaté fólie a jejího vyobrazení, docházím k závěru, že se jednalo o demonstraci moci náčelníka a jeho ženy spojený s ukládáním fólie do země v místě označení postavení budovy.

Velké oko je též patrné na fóliích č. 3 a 4, které byly nalezeny pod stejným sloupem, ale v období prvního plnění. Dle Finbogové žena i muž hovoří a žena natahuje ruku k muži, který ji přijímá. Dle mého názoru se nemusí jednat o akt nabízení, nýbrž o akt objetí. Ze všech pěti fólií z Borgu jsou postavy na těchto dvou fóliích nejbližší u sebe a vypadá to, jako by docházelo k polibku postav. Muž je drobnější nežli žena, ale nikdo z nich se výrazně nezaklání. Muž se pouze lehce předklání k ženě, což může značit, že se jedná o dobrovolný polibek v průběhu svatby či jejich milostného života. Vyobrazení také mohlo být jedním z ideálů doby, jako bylo například Stylegarova idea o vyobrazování válečníka na brakteátech. Abstraktní vyobrazení též podtrhuje fakt, že se hlava ženy podobá hlavě ženy z fólie č. 1 a nejsou u ní rozeznatelné detaily. Motiv na fóliích může být aktem polibku milenců a uložení fólií do stejného sloupu jako u fólie č. 1, ale o pár století dříve může indikovat, že se jedná o opětovný abstraktní motiv, který byl populární v jižní Skandinávii a stal se oblíbeným v severním Norsku. Fólie mohly být uloženy během doby prvního plnění sloupu domu k této příležitosti anebo aby se nezničily. Závěrem lze tedy říci, že se jedná o milostný motiv polibku páru, kde takový motiv byl ve Skandinávii populárním již koncem doby stěhování národů.

Dále zde máme vyobrazení muže a ženy na fólii č. 2. I zde mají postavy velké oči a objímají se. Jejich ruce se ale nedotýkají ramena a pasu člověka, ale dlaň muže leží na ruce ženy. Může se zde jednat o manželské i legální převzetí ženy do péče muže, jak navrhol Simek. Zajímavý je lem ženy na jejím oděvu, se kterým jsem se na jiných vyobrazeních během své komparace nesetkala. Také nemá typický irský uzal jako ostatní ženy na fóliích z Borgu. Jelikož má dlouhé vlasy v ohonu, může zde být vliv z Norska, kde mají ženy delší vlasy než na fóliích ze Švédska, jak tvrdí Simek. Fólie

tedy mohla pocházet z Norska kvůli délce vlasů ženy anebo z Dánska díky ostrému typu, který byl nalezen také na Bornholmu. Spíše ale nežli původ je důležitější otázka motivu. Dle mého názoru se jedná opět o klasické objetí muže a ženy, které je podobně jako fólie č. 1 reprezentací elitní třídy. Kvůli onomu lemu je ale žena na druhé fólii bohatší nežli žena na fólii č. 1 a nejspíše i žena na fóliích č. 3 a 4. Majetek muže je podobný jako u muže na fólii č. 1 i fóliích č. 3 a 4, a jeho móda podléhá módě tehdejší doby. Fólie č. 2 byla nalezena mimo oblast severního rohu z doby druhého postavení domu a tak ji mohu interpretovat jakožto obětinu do země anebo uschování fólie před jejím zničením, když byl později dům rozbořen. Jedná se také o milostný motiv.

Na závěr zde máme fólii č. 5 vyobrazující podobně vyhlížející postavy, které se drží za ruce. Ratke takovýto akt definuje jako akt sbratření, kde postavy reprezentují znesvářené rody a tímto aktem uzavírají mír. Jejich postavení ve sporu je rovnocenné, neboť žádná z těchto postav nenosí výraznou tuniku či oblečení se vzorem, jako je tomu u ostatních fólií. Tato fólie je také srovnatelná s uvedenými příklady brakteátů z Aarsu a Kongsvadu, kde se sice jedná o postavy mužů, ale oba hledí stejným směrem a vykonávají spolu nějakou činnost. Jelikož jsem neobjevila jiná podobná vyobrazení, je původ fólie č. 5 těžko identifikovatelný. Mohla být vyrobena v jakékoliv skandinávské zemi. Postavy se zde drží za ruce. Může se jednat o Holmqvistovu teorii kultického tance před rituálem anebo začátku boje, anebo se může jednat o přechod z pohlaví na pohlaví, jako tomu je u interpretace brakteátu s válečníkem, který má viditelné bradavky a sukni. Jelikož se ale postavy na fólii drží za ruce, nemůže se podle mne jednat o tento přechod. Spíše jsou to dvě individuality podílející se na společné činnosti. Může se jednat o vyobrazení z běžného života. Postavy mají k sobě blízko a tak se může jednat o členy rodiny, milence či přátele. Zdá se, že spolu tančí soudě dle mírně ohnutých nohou levé postavy. Dle Becka to mohly být i námluvy, nebo se může jednat o hovor mezi osobami. Fólie byla také nalezena mimo severní roh místnosti z doby druhého postavení domu. Jedná se tedy o motiv společné činnosti týkající se tance či družby přátel, který byl uložením do země propojen s domem v Borgu. Zároveň je i zde možné, že tomu tak bylo pro to, aby nebyla fólie v budoucnu zničena.

Podíváme-li se na funkci fólií z Borgu jakožto předmětů, brala jsem zde v potaz specifické místo jejich uložení. Dvě fólie byly nalezeny mimo dům a dvě ve stopě po sloupu, podpírající dům. Tento sloup mohl být jedním ze sloupů v domě anebo bývá interpretován jako sloup pod trůnem náčelníka. V této souvislosti již bylo řečeno, že se

mohlo jednat o kult, který byl praktikován v oblasti sloupu budovy a kde mohly fólie být ukládány pro ochranu domu proti nekontrolovatelným silám anebo pro soulad s bohy, jako tomu mohlo být v případě brakteátů, či k označení nového území. V případě Borgu k tomu nemohlo docházet při každoročních slavnostech, neboť by těch fólií muselo být nalezeno daleko více. Dovolím si tedy popřít teorii Steinslandové o tom, že se mohlo jednat o kultickou budovu. Uložení fólií bylo naopak výjimečnou událostí, kdy se posvěcoval dům anebo se fólie uschovaly před jejich případným zničením v budoucnosti.

Spojení s náboženstvím, kde se mohli lidé obracet k nadpřirozeným silám během ukládání fólií a kdy je pojímali jako obětiny, nemůže být vyloučeno. Jelikož se fólie našly ve spojení s domem, mohlo se jednat o obětiny konané uvnitř domu, který se stal novým mocenským centrem a symbolem vlády v oblasti. Tím, že byl dům nově postaven a bydlela v něm vyšší sociální třída, vznikl nový systém moci pro celou oblast. Dle nálezů v domě bývá usuzováno, že pouze jedna z místností mohla být centrem náboženského kultu. Jednalo se o místnost, kde byly nalezeny fólie a kult tak mohl být prováděn jen v části domu.

Co se týče schovávání zlata, již jsem uvedla, že bylo jako materiál velmi cenné, a proto bylo schováváno do země před nájezdem nepřátel a pro ochranu materiálu. Ten byl natolik křehký, že mohu rovnou vyloučit teorie o špercích a ozdobách, anebo o přívěscích na sochách, jako v případě brakteátů. Zároveň se ale fólie našly v souvislosti s domem. Je tedy možné, že lidé je uschovali ve specifický čas v průběhu stavby prvního a druhého domu v Borgu. Přemýšleli tedy přítomnostně. Místní obyvatelé ale také věděli, že tam fólie budou v bezpečí před možnými nájezdy nepřátel, a proto brali v potaz i otázku budoucnosti. Dům byl zbořen o 200 let později, nežli byl podruhé postaven a to již byla druhá generace lidí. Ti o fóliích nemuseli vědět a pokud ne, nemohlo se jednat o to, že by obyvatelé fólie užívali ve svém kultu. Pokud ale o jejich existenci věděli a mohli v době stání domu vykonávat určitý způsob kultu, při opuštění domu nechali fólie na místě a chtěli tak zachovat ráz posvátného místa. Nesmíme však zapomínat na to, že to byla jiná generace lidí, než která tam vložila fólie č. 3 a 4 v době stavby domu.

Vrátíme-li se k původní otázce této části, jak se mohly fólie dostat z jihu na sever a co se s nimi dělo před jejich uložením? Již jsem zmínila mou teorii o jejich původu z jihu Švédska, Norska či Dánska. Tam mohly být vyrobeny potulnými či

usedlími řemeslníky. Již bylo řečeno, že dle Thomsena byly brakteáty z hrobů vyráběny dále od domova a brakteáty ze skryší byly místního původu. Dům v Borgu tak mohl sloužit jako úkryt, kam mohly být fólie uschovány, aby nebyly v budoucnu zničeny či zcizeny.

Fólie jsou ze zlata, které běžně cirkulovalo v germánském světě ať již jako dary vládce pro válečníky, věno pro ženu, platidla, obchodní artikly či jako amulety. Z těchto variant se mi nejbližší jeví to, že se mohly fólie dostat na sever skrze obchod a mohly se stát amulety obchodníků. Také mohly patřit místnímu pohanskému knězi. Musíme ale brát v potaz křehký materiál, který bránil v pravidelném užívání fólií například na svatbách či při placení chrámu, protože by se fólie opotřebovaly. V Borgu nejsou základy chrámu dochovány, tudíž by se placení muselo odehrávat v místnosti, kde byly nalezeny nebo v jejím okolí. Fólií by ale muselo být více, proto peněžní funkci také odmítám. Během svateb by mohly cirkulovat mezi lidmi jako dary či výměnou, ale muselo by se s nimi zacházet opatrně a ostatní fólie by musely být odvezeny po svatbě na jiná místa Skandinávie, což je velmi spekulativní.

4.3 Souhrn čtvrté kapitoly a závěr

V této kapitole jsem shrnula své dosavadní výsledky a uvedla v ní mé teorie o vyobrazeních na jednotlivých fóliích z Borgu. Shrnula jsem předchozí tři kapitoly, kde jsem definovala předměty jako jsou brakteáty, fólie a několik dalších příkladů s vyobrazením páru. Věnovala jsem se jejich ikonografickým vyobrazením ve smyslu náboženském i profánním, a teoriím o náboženském kultu či využití těchto předmětů v praxi každodenního života, a závěrem srovnávala tyto tři skupiny spolu.

Ve druhé části jsem se věnovala jednotlivým fóliím z Borgu a srovnávala je s vědeckými interpretacemi. Zdůraznila jsem zde vliv Římské říše na ikonografické motivy brakteátů, které ale nejsou natolik výrazné u motivů na fóliích. Na fóliích se mohl vyskytovat kaftan, na což mohla mít vliv byzantská kultura.

Dále se věnuji vyobrazením párů všeobecně. Nesouhlasím s tím, že by se jednalo o božstva, jelikož postavám chybí atributy, a jejich vzhled a oblečení svědčí o tom, že se jedná o obyčejné lidi. Jelikož může mít každá postava na fóliích svou vlastní

úlohu, jak tvrdil Simek, i zde se může jednat o fólie různého charakteru, kde je důležité dbát ikonografických detailů postav. Stručně řečeno, domnívám, se že každá fólie z Borgu zobrazuje svůj vlastní příběh, který s jinou fólií nemusí mít nic společného.

V otázce fólie č. 1 se domnívám, že pochází ze Švédska. Dle mého názoru je na ní vyobrazen náčelník a jeho žena. Soudím tak podle ikonografie, kde mají obě postavy abstraktní obličej i rutinní stavbu těla, a také podle kontextu uložení, neboť tato fólie byla nalezena ve stopě po sloupu během druhé fáze jeho plnění, a tak se mohlo jednat o demonstraci již předtím vládnoucí moci v oblasti. Popírám zde, že by se jednalo o ženu prorokyni a nedomnívám se, že žena nosí masku, protože jsou obličejové ženy na jiných fóliích různé. Zároveň i odmítám tvrzení, že by se mohlo jednat o sňatek, protože dle mého názoru mají na sobě obě postavy běžné oděvy vyšší společenské třídy té doby a proto se nemusí jednat o výjimečnou událost. Dle mého názoru jsou na fólii č. 1 vyobrazeni náčelník a jeho žena a tato fólie byla uložena do sloupu v době druhé fáze plnění domu v Borgu. Mohla tak být zdůrazněna jejich moc. Další důvod mohl být čistě pragmatický – obyvatelé se fólii snažili uchránit před jejím zničením či zcizením v budoucnu.

Fólie č. 3 a 4 mohly být vyrobeny v Norsku. Nesouhlasím s teorií, že muž přijímá nějakou věc od ženy, která k němu natahuje ruku. Spíše se domnívám, že se může jednat o dobrovolné objetí a polibek ze svatby či v milostném vztahu, což mohlo být také oblíbeným motivem doby z konce stěhování národů. Popularita tohoto motivu je také potvrzena tím, že byla fólie uložena během prvního plnění základu pro sloup domu v Borgu. Na druhou stranu tam mohla být uložena pro uchránění před jejím zničením či odcizením v budoucnu.

Fólie č. 2 může pocházet z Norska. Její obsah definuji jako klasické objetí milenců z vyšší sociální třídy a jelikož má žena lem přes ramena, může být bohatší nežli ženy na ostatních fóliích z Borgu. Mužovo oblečení se od oděvu ostatních mužů neliší, proto může být stejně majetný jako oni. Fólie mohla být uložena do země pro to, aby se v budoucnu nezničila anebo mohla být obětinou v rámci konání kultu v domě.

Při interpretaci fólie č. 5 se opírám o teorii Ratke, že se jedná o akt sbratření. Postavy nosí stejný oděv a jsou tak ze stejné sociální vrstvy. Podobnosti spatřuji ve společném aktu dvou mužů na brakteátech z Aarsu a Kongsvadu. Jelikož jsem neobjevila jiná podobná vyobrazení, může tato fólie pocházet ze kterékoliv skandinávské země. Kromě aktu sbratření se též může jednat o kultický tanec, námluvy

či hovor. V každém případě je to akt, který byl v době stěhování národů běžný, a proto zobrazovatelný. Nesouhlasím zde s Holmqvistovou teorií o tom, že by mohly postavy vyobrazovat moment přechodu z pohlaví na pohlaví, protože se drží za ruce. Uložení fólie do země mohlo probíhat v domě z Borgu kupříkladu během tance či zpěvu při oslavách důležitosti tohoto domu, a zároveň tak mohlo být zabráněno budoucímu zničení či odcizení fólie.

Dále se věnuji otázce kultu, který se mohl konat v okolí sloupu v domě v Borgu a popírám, že by mohlo docházet ke každoročnímu ukládání fólií jakožto obětí, neboť se jich našlo pouze pět. Navíc se vědci domnívají, že se kultická praxe odehrávala jen v jedné z místností, a tudíž nebyl dům v Borgu kultickou budovou. Uložení fólií vidím jako výjimečný akt konaný v rámci domu v Borgu pro tento dům a jakožto symbol zdůraznění vládnoucí moci v oblasti. K tomu došlo dvakrát během dvojího plnění sloupu při stavbě prvního domu v Borgu a dále po jeho přestavbě o 200 let později, a také mimo dům v Borgu v rané době vikinské. Díky křehkosti fólií se nemohlo jednat o šperky a ozdoby a také fólie nemohly běžně cirkulovat mezi lidmi na svatbách, neboť by se snadno opotřebovaly. K jejich uložení došlo ve dvou časových obdobích a proto zde definuji dva aspekty – přítomnostní, kdy je lidé ukládali s myšlenkou přítomnosti (tedy právě tehdy) a demonstrovali tak moc náčelníka v oblasti, a budoucnostní, kdy si byli vědomi cennosti materiálu a nechtěli, aby byly fólie zničeny či odcizeny (tedy co by se stalo, pokud...). Jelikož došlo k uložení fólií dvakrát v průběhu 200 let, tak tvořili lidé, kteří fólie do země vkládali, dvě různé myšlenkové generace. Dům v Borgu mohl nakonec sloužit jako určitý typ „hrobu“, kam byly fólie vloženy a tím i uschovány.

Závěrem mohu říci, že jsem se v této práci věnovala velmi cenným nálezům zlatých fólií ať již z pohledu ikonografického, tak i z pohledu kontextu jejich nálezů. Fólie vyobrazující pár se na první pohled zdají být téměř identické. Po důkladnější analýze však bylo zjištěno, že se jedná o specifické zlaté předměty, z nichž každý má svůj vlastní původ, příběh a také zde musí existovat důvod, proč byly uloženy právě tam, kde byly uloženy. Došla jsem k závěru, že se nemusí nutně jednat o milenecký motiv, ale že mohou být motivy svázány s panovnickou ideologií a s výjevem z běžného života. Překvapivé paralely lze nalézt na zlatých brakteátech, medailonech a jiných typech předmětů, které byly nalezeny po celé Skandinávii. Bez komparací s těmito příklady by

bylo těžké dobrat se dalšího výzkumu v oblasti zlatých fólií a osvětlit tak možnou podstatu těchto natolik záhadných a výjimečných předmětů své doby.

Seznam literatury

Primární literatura:

- EDDA, překlad Ladislav Heger, úprava Helena Kadečková. Praha: Argo, 2004.
- STURLUSON, Snorri. *Edda a Sága o Ynglinzích*. Praha: Argo, 2003.

Sekundární literatura:

- ANDRÉN, Anders. *Guld og makt – en tolkning av de skandinaviska guldbrakeaternas funktion*. In FABECH, Charlotte & RINGTVED, Jytte. *Samfundsorganisation og regional variation. Norden i Romersk jernalder og folkevandringstid*. Århus: Jysk Arkæologisk Selskab, 1991, s. 245-256.
- ANKER, Peter & ANDERSSON, Aron. *The art of Scandinavia 2*. London: Hamlyn, 1970.
- ARRHENIUS, Birgit. *Women and gold. On the role of women in society at the time of the Great Migrations and their relationship to the production and distribution of ornaments*. In GJØSTEIN, Heid. *Produksjon og samfunn. Beretning fra 2. nordiske jernaldersymposium på Granavolden 7.-10. mai 1996*. Oslo: Universitetets Oldsaksamling, 1995, s. 85-96.
- AXBOE, Morten. *Brakteatstudier*. København: Det kongelige nordiske oldskriftselskab, 2007.
- AXBOE, Morten. *Guld og guder*. In CAPELLE, Torsten & FISCHER, Christian. *Ragnarok. Odins verden*. Silkeborg: Silkeborg Bogtryk, 2005, s. 41-56.
- AXBOE, Morten. *Guld og guder i folkevandringstiden. Brakteaterne som kilde til politisk/religiøse forhold*. In FABECH, Charlotte & RINGTVED, Jytte. *Samfundsorganisation og regional variation. Norden i Romersk jernalder og folkevandringstid*. Århus: Jysk Arkæologisk Selskab, 1991, s. 187-202.
- AXBOE, Morten & ARRHENIUS, Birgit. *On the manufacture of the Gold Bracteates – Zur Herstellung von Goldbrakteaten*. In HAUCK, Karl. *Frühmittelalterliche Studien*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1982, s. 302-307.

- AXBOE, Morten. *The Scandinavian gold bracteates. Studies on their manufacture and regional variations. With the supplement to the catalogue of Mogens B. Mackeprang.* In *Acta archaeologica*, 1982.
- BEHR, Charlotte. *Do bracteates identify influential women in Early Medieval kingdoms?* In ARRHENIUS, Birgit. *Kingdoms and regionalism, transactions from the 49th Sachsensymposium 1998 in Uppsala.* Stockholm: Archaeological research laboratory, 1998, s. 95-101.
- BENTE, Magnus, NYHOLM, Tove, JØRN, Asger & FRANCESCHI, Gérard. *Mennesker, guder og masker.* Valby: Borgen, 2005.
- CAMPBELL, Joseph-Graham, BATEY, Colleen, CLARKE, Helen, PAGE, R. I. & PRICE, Neil. *Svět vikingů*, překlad Ilona Gottwaldová. Praha: Knižní klub a Balila, 1998.
- CHRISTOPHERSEN, Axel. *Eplet, staven og ring.* In *Spor – fortidsnytt fra midt Norge*, nr. 2, 1990, 8-12.
- FABECH, Charlotte. *Tjurkö, Sturkö och Senoren. I yngre järnålder en central och viktig maritim knutpunkt.* In KNAPE, Anna. *Guldets magi i saga och verklighet.* Stockholm: Statens historiska museum, 1994, s. 60-63.
- FINBOG, Liisa-Rávná. *Gullgubbene i Nord. Om mannen som ble en gud, og kvinnen som ble et landskap – eller fortellingen om kjønn, ideologi og kult på Borg i Lofoten.* Nepublikovaná magisterská práce, Oslo, 2010.
- FONNESBECH-SANDBERG, Eliza. *Guldets funktion i ældre germansk jernalder.* In FABECH, Charlotte & RINGTVED, Jytte. *Samfundsorganisation og regional variation. Norden i Romersk jernalder og folkevandringstid.* Århus: Jysk Arkæologisk Selskab, 1991, s. 233-244.
- HAUCK, Karl. *Altuppsalass Polytheismus exemplarisch erhellt mit Bildzeugnissen des 5.-7. Jahrhunderts (Zur Ikonologie der Goldbrakteaten, LIII).* In UECKER, Heiko. *Studien zum Altgermanischen. Festschrift für Heinrich Beck.* Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1994, s. 197-284.
- HAUCK, Karl. *Frühmittelalterliche Bildüberlieferung und der organisierte kult. Zur Ikonologie der Goldbrakteaten, XLV.* In HAUCK, Karl. *Der historische Horizont der Götterbild-Amulette aus der Übergangsepoche von der Spätantike zum Frühmittelalter: Bericht über das Colloquium vom 28.11.-1.12.1988 in der*

- Werner-Reimers-Stiftung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992, s. 433-564.
- HEDEAGER, Lotte. *Scandinavia and the Huns: An Interdisciplinary Approach to the Migration Era*. In *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 40, No. 1, 2007, s. 42-58.
 - HOLMQVIST, Wilhelm. *Guld halskrågarna*. Stockholm: LTS förlag, 1980.
 - HOLMQVIST, Wilhelm. *The dancing gods*. In *Acta Archaeologica* 21, 1991, s. 101-126.
 - JOHANSEN, Olav Sverre & MUNCH, Gerd Stamsø. *Introduction and summary*. In MUNCH, Gerd Stamsø, JOHANSEN, Olav Sverre & ROESDAHL, Else. *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*. Trondheim: Tapir Academic Press, 2003, s. 11-18.
 - JØRGENSEN, Lars & PETERSEN, Peter Vang. *Guld, magt og tro. Danske skattefund fra oldtid og middelalder*. København: Thaning & Appell, 1998.
 - KJÆRUM, Paul & OLSEN, Rikke Agnete. *Oldtidens ansigt*. København: Det kongelige Nordiske Oldskriftselskab, 1990.
 - LAMM, Jan Peder. *Brakteater*. In KNAPE, Anna. *Guldets magi i saga och verklighet*. Stockholm: Statens historiska museum, 1994, s. 52-56.
 - LAMM, Jan Peder. *Figural gold foils found in Sweden: a study based on the discoveries from Helgö*. In *Excavations at Helgö XVI. Exotic and Sacral Finds from Helgö*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1961, s. 41-132.
 - LIDÉN, Hans-Emil. *From Pagan Sanctuary to Christian Church. The Excavation of Mære Church in Trøndelag*. In *Norwegian Archaeological Review* 2, 1969, s. 3-32.
 - MACKEPRANG, Mogens B. *De nordiske guldbrakteater. Brakteatstudiets historie, brakteattypenes udvikling, geografiske fordeling, kronologi, motiver og prægningsteknik*. Aarhus: Universitetsforlaget, 1952.
 - MACKEPRANG, Mogens B. *Om de saakaldte „Guldgubber“*. København: Nordisk forlag, s. 69-76.
 - MICHAELSEN, Karsten Kjer. *Jernalder i Danmark og Gudme*. Alrune: Ikast Bogtrykeri A/S, 1996.

- MUNCH, Gerd Stamsø. *Borg as a pagan centre*. In MUNCH, Gerd Stamsø, JOHANSEN, Olav Sverre & ROESDAHL, Else. *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*. Trondheim: Tapir Academic Press, 2003, s. 253-263.
- MUNCH, Gerd Stamsø. *Jet, amber, bronze, silver and gold artefacts*. In MUNCH, Gerd Stamsø, JOHANSEN, Olav Sverre & ROESDAHL, Else. *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*. Trondheim: Tapir Academic Press, 2003, s. 241-252.
- MUNCH, Gerd Stamsø. *The Borg project*. In MUNCH, Gerd Stamsø, JOHANSEN, Olav Sverre & ROESDAHL, Else. *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*. Trondheim: Tapir Academic Press, 2003, s. 21-24.
- MUNKSGAARD, Elisabeth. *The costumes depicted on gold-sheet figures (guldgubbar)*. In WALTON, Penelope & WILD, John-Peter. *Textiles in Northern archaeology. NE SAT 3: Textile symposium in York, 6-9 May 1987*. London: Archetype publications, 1990, s. 97-100.
- MÜLLER-WILLE, Michael. *Opferkulte der Germanen und Slawen*. Stuttgart: Verlagsbüro Wais & Partner, 1999.
- PESCH, Alexandra. *Frauen und Brakteaten – eine Skizze*. In UECKER, Heiko. *Studien zum Altgermanischen. Festschrift für Heinrich Beck*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1994, s. 33-68.
- PESCH, Alexandra. *På glatis med ikonografi! Jernalderens billedverden – tolkningens muligheder og begrænsinger*. In CAPELLE, Torsten & FISCHER, Christian. *Ragnarok. Odins verden*. Silkeborg: Silkeborg Bogtryk, 2005, s. 25-32.
- RATKE, Sharon. *Relationen zwischen Rechtsgesten und bildlichen Darstellungen auf Guldgubbern*. Bonn: Philosophischen Fakultät der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn.
- SIMEK, Rudolf. *Goddesses, Mothers, Disir: Iconography and interpretation of the female deity in Scandinavia in the first millenium*. In HEIZMANN, Wilhelm, SIMEK, Rudolf & MOTZ, Lotte. *Mythological women: studies in memore of Lotte Motz (1992 – 1997)*. Wien: Studia mediaevala septentrionalia Bd. 7, 2002, s. 93-123.
- SIMEK, Rudolf. *Gods, kings, priests or worshippers? The status of the figures on the Migration age Scandinavian guldgubber*. In JACKSON, T. N. et al.

Norna u istochnika sud'by: Sbornik statej v chest' Eleny Aleksandrovny Mel'nikovoj, Moskva 2001, s. 136-149.

- SOLLI, Brit. *Seid: myter, sjamanisme og kjønn i vikingenes tid*. Oslo: Pax, 2002.
- STEINSLAND, Gro. *De nordiske gullblekk med parmotiv og norrøn fyrsteideologi. Et tolkningsforslag*. In *Collegium Medievale* 1990/1, volum 3, s. 73-94.
- STEINSLAND, Gro. *Eros og død i norrøne myter*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- STYLEGAR, Frans-Arne. *Gull, guder og guders utvalgte. Brakteatene i Vest-Agders folkevandringstid*. Kristiansand: Vest Agder fylkeskommune, 1997.
- THOMSEN, Per O., BLÆSILD, Benno, HARDT Nis & MICHAELSEN, Karsten Kjer. *Lundeborg. En handelsplads fra Jernalderen*. Svendborg: Svendborg & Omegu museum, 1993.
- THRANE, Henrik. *Guld, guder og godtfolk. Et magtcentrum fra jernalderen ved Gudme og Lundeborg*. København: Nationalmuseet, 1993.
- THRANE, Henrik. *Romerske og germanske småfigurer*. In CAPELLE, Torsten & FISCHER, Christian. *Ragnarok. Odins verden*. Silkeborg: Silkeborg Bogtryk, 2005, s. 33-40.
- WAGNKILDE, Hanne. *Germansk jernalder 550-600 e.Kr.* In KNUDSEN, Ann Vineme. *Bornholms museum*. Rønne: Bornholms Tidende, 1997, s. 12.
- WATT, Margrethe. *Die Goldblechfiguren ('guldgubber') aus Sorte Muld, Bornholm*. In HAUCK, Karl. *Der historische Horizont der Götterbild-Amulette aus der Übergangsepoche von der Spätantike zum Frühmittelalter: Bericht über das Colloquium vom 28.11.-1.12.1988 in der Werner-Reimers-Stiftung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992, s. 195-227.
- WATT, Margrethe. *Guldgubbernes dragter*. In KRAG, Anne Hedeager. *Dragt og magt*. København: Museum Tusulanums forlag, 2003, s. 28-45.
- WATT, Margrethe. *Images of women on „Guldgubber“ from the Merovingian Age*. In HEIZMANN, Wilhelm, SIMEK, Rudolf & MOTZ, Lotte. *Mythological women: studies in memore of Lotte Motz (1992 – 1997)*. Wien: Studia medievale septentrionalia Bd. 7, 2002, s. 81-91.

- WATT, Margrethe. *Kings or gods? Iconographic evidence from Scandinavian gold foil figures*. In *Anglo-Saxon Studies in Archeology and History* 10, 1999, s. 173-183.
- WATT, Margrethe, SØRENSEN, Jens a von MELLE, Jacob. *Jakob von Melle og de bornholmske guldgubber*. Překlad Else Thykier. Rønne: Colbergs Boghandel, 1997.
- WATT, Margrethe. *The Gold-Figure Foils („Guldgubbar“) from Uppåkra. A ceremonial building and its context at Uppåkra, southern Sweden*. In *Continuity for Centuries*, 2004, s. 167-221.